

Buzás Gergely

Az egri székesegyház XIII-XIV. századi gótikus épülete

Nyomtatott kiadás:

Buzás Gergely: Az egri székesegyház XIII-XIV. századi gótikus épülete. Az Egri Vár Híradója 38. Eger 2006. 21-65.

2012

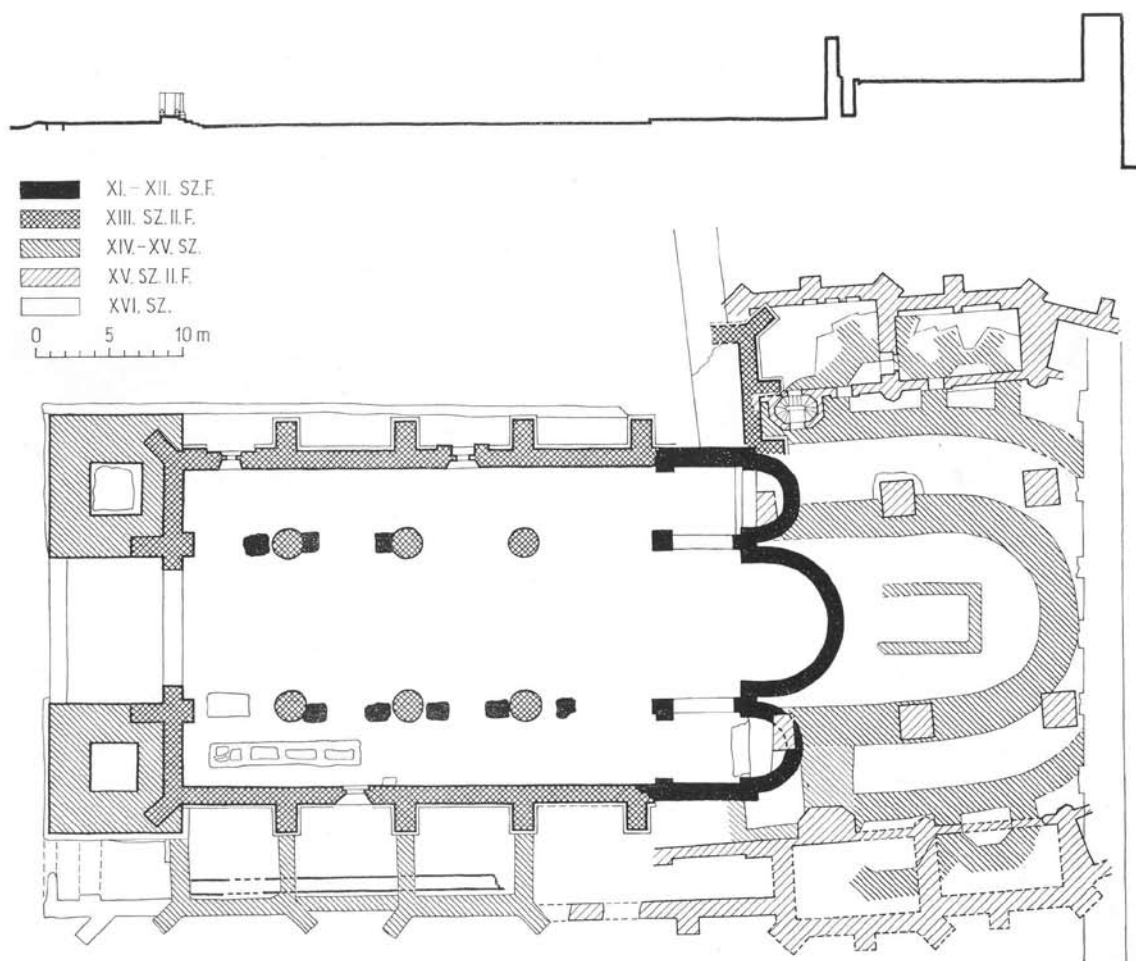

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

Az egri székesegyház azon kevés középkori katedrálisaink közé tartozik, amely romosan ugyan, de újkori átépítésektől mentesen maradt ránk, és több méter magasán álló romjai, több száz kőfaragványa elsőrangú lehetőséget nyújt a régészet számára a középkori épület megismeréséhez. A székesegyház feltárása során a romterületről, és főleg a XVI. százai erődítmények falaiból előkerült nagy mennyiségű kőfaragvány-anyag egyedülálló forrásértékű a templom már lepusztult részeinek rekonstrukciójához, és ez hozzásegít a székesegyház építéstörténetének felvázolásához.¹

A románkori székesegyház

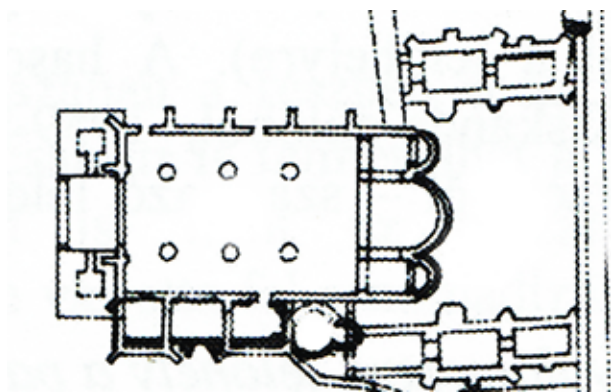
Az egri székesegyház első, XI. századi épületéről nincsenek biztos adataink. Ehhez a korhoz bizonyosan csak a bazilika déli oldalának keleti vége mellett, Kozák Károly által megtalált és Fodor László által feltárt, patkóíves szentéllyel ellátott rotunda sorolható (2. kép).² A rotunda falainak kapcsolatát a bazilikával sajnos későbbi sírok elvágták, így egyelőre nem dönthető el, hogy egy önálló körtemplomról, vagy egy olyan együttesről van-e szó, amilyent a gyulafehérvári székesegyház alatt ismerünk, azaz egy háromhajós bazilika és egy vele egybeépített rotunda. Ezt a kérdést legfeljebb a bazilika jelenlegi járószintje alatt folytatott feltárásokkal lehetne tisztázni. Mindenesetre egy XI. századi

1. A középkori egri székesegyház alaprajza (Kozák Károly nyomán)

¹ Kutatómunkámat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai ösztöndíjjal támogatta. A kutatás témavezetőjének Fodor Lászlónak felbecsülhetetlen értékű segítségéért hálás köszönettel tartozom.

² Kozák Károly: Az egri vár feltárása VII. (1957-1988.). *Agria* XXV-XXVI. 1989-1990. 317-375. 333-337., továbbá Fodor László szíves szóbeli közlése.

2. A székesegyház déli oldalán feltárt rotunda (Kárpáti János nyomán)

bazilika létére vallanak azok a kőfaragványok, amelyek a székesegyház déli oldalának középső támpillérének alapozásából kerültek elő. Ezek közül a XI. század középső szakaszára keltezhető egy kisméretű pillér, amelynek palmettás fejezete, attikai lábazata, sakktábla-motívumos fejlemezéje és egy falpillér-párjának törzseleme ismert (3. kép). Egy későbbi, talán XI. század végi, vagy XII. század eleji, építkezésből származik egy egyszerű, bélétes szerkezetű, festett díszű kapuzat is.³

A rotunda nyugati oldalához egy utólag hozzáépített kelet-nyugati irányú fal csatlakozik. E fal alapján egy korai püspöki palotaként értelmezte e maradványokat Kozák Károly. Itt is elképzelhető azonban egy másik értelmezési lehetőség is: amennyiben ugyanis létezett egy XI. századi bazilika is a későbbi templom hosszháza helyén, akkor e fal egy oldalkápolnát is alkothatott a templom déli oldalán.⁴ E mellett szólna az is, hogy helyére a XV. században egy kapuelőcsarnok és két kápolna épült, melyek közül az egyik Rozgonyi Péter püspök által 1430-ban újraalapított Szűz Mária társaskáptalan temploma volt, a másik az először szintén 1430-ban

3. XI. századi pillér és falpillér az Egri Vármúzeum kiállításán

említett Szt. Mihály kápolna.⁵ A társaskáptalant az újraalapító oklevél Szt. István király alapítványának nevezi, és a tatárjárás idején bekövetkezett pusztulásáról számol be,⁶ tehát a XV. századi kápolnának kellett egy XI. századi elődjének is lennie.

3 Kozák Károly: Az egri várszékesegyház feltárása III. Agria XIII. 1975. 81-99. 93., 14. ábra; Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 139.

4 Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 139.

5 Détsy Mihály: Az egri várszékesegyház építéstörténetének okleveles adatai. Művészettörténeti Értesítő XIII. 1964.1-19. 1, 9.

6 Sugár István: Az egri püspökök története. Budapest 1984. 150.

4. *Románkori pillér rekonstrukciója az Egri Vármúzeum kőtárában*

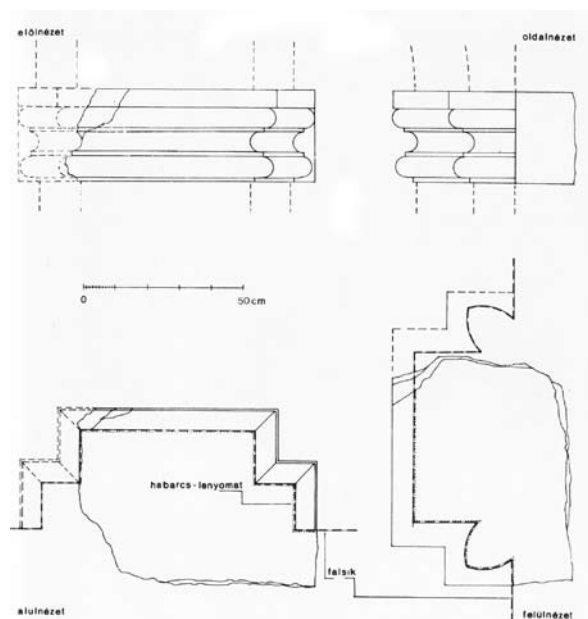
A bazilika legkorábbi, biztosan megfogható maradványai a XII. századból származnak. Az építkezés valószínűleg egy új szentélyfej kialakításával indult. Az új, háromapszisos szentély nagyméretű kváderkövekből épült. Az apszisok előtt egy boltszakasznyi kórus helyezkedett el, amelyet hasáb alakú pillérek és lizénák határoltak. Az apszisok közötti lizénákat és a szabadon álló pilléreket sávalapozások kötik össze. A főapszis előtti kórusszakasz néhány lépcsőfokkal ki volt emelve, ide a mellékszentélyek felől lépcső vezetett fel. Az északi feljáratnak három lépcsőfoka fenn is maradt.⁷

⁷ Havasi Krisztina: „1200 körüli” faragványcsoport töredékei a középkori egri székesegyházból. *Agria* XXXIX. (2003.) 113-188. 126. o., 25-26. kép

5. *Féloszlopfej az Egri Vármúzeum kiállításán*

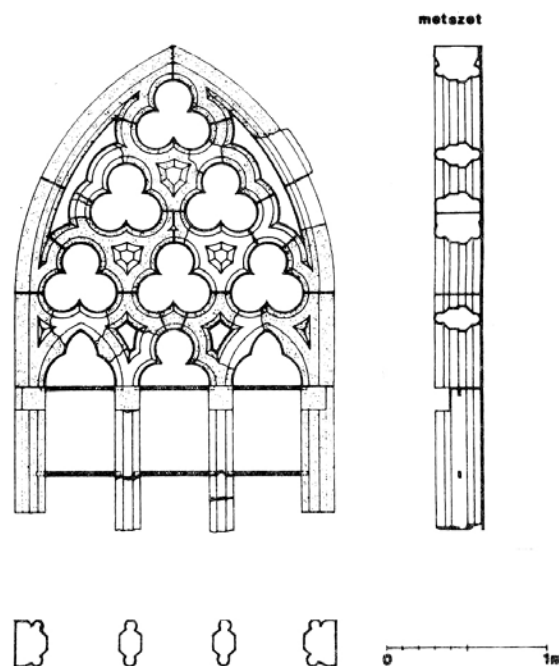
Az építkezés következő szakaszában készült a hosszház, erre utal legalábbis a déli belső fal síkon megfigyelhető falelválás, ahol a XII. századi szentély nagykváderes falzatára ráfut a hosszház törteköves fala. Valószínű, hogy ebben a periódusban épült meg a hosszház hét pár pillére. A kórus elé egy mélyebb szakaszt iktattak be. A Kozák Károly által feltárt pilléralapozások

6. *Vállpárkány (Sedlmayr János nyomán)*

7. A székesegyház XIII. századi ablak-mérműve az Egri Vármúzeum kiállításán

8. A székesegyház XIII. századi ablak-mérműve (Sedlmayr János nyomán)

méretei megfelelnek azoknak a háromnegyed oszlopokkal bővített pillértípusnak, amelynek elemei, a kőfaragvány-anyagban fennmaradtak (4. kép). Ezekhez a pillérekhez, illetve falpillérekhez kapcsolható feltehetően két XII. század végi bimbós faloszlop-fejezet (5. kép), és egy falpillér attikai profilú fejlemezé, amelyen profilálatlan hevederív és csúcsívtagos átlós-bordák lenyomata volt megfigyelhető (6. kép). Ez utóbbi elem arra vall, hogy az épület boltozott lehetett. Szintén ehhez a későromán építési periódushoz tartozhatott a templom szentélyrekesztője.⁸

A XIII. század elején elkészült új épületbe temetkezhetett 1204-ben Imre király.⁹

⁸ A székesegyház 1200 körülre keltezhető átépítésének: a pillérek, fêloszlopfők és a szentélyrekesztő maradványainak feldolgozását Havasi Krisztina végezte el: Havasi Krisztina: „1200 körüli” faragványcsoport töredékei a középkori egri székesegyházból. *Agria* XXXIX. (2003.) 113-188.

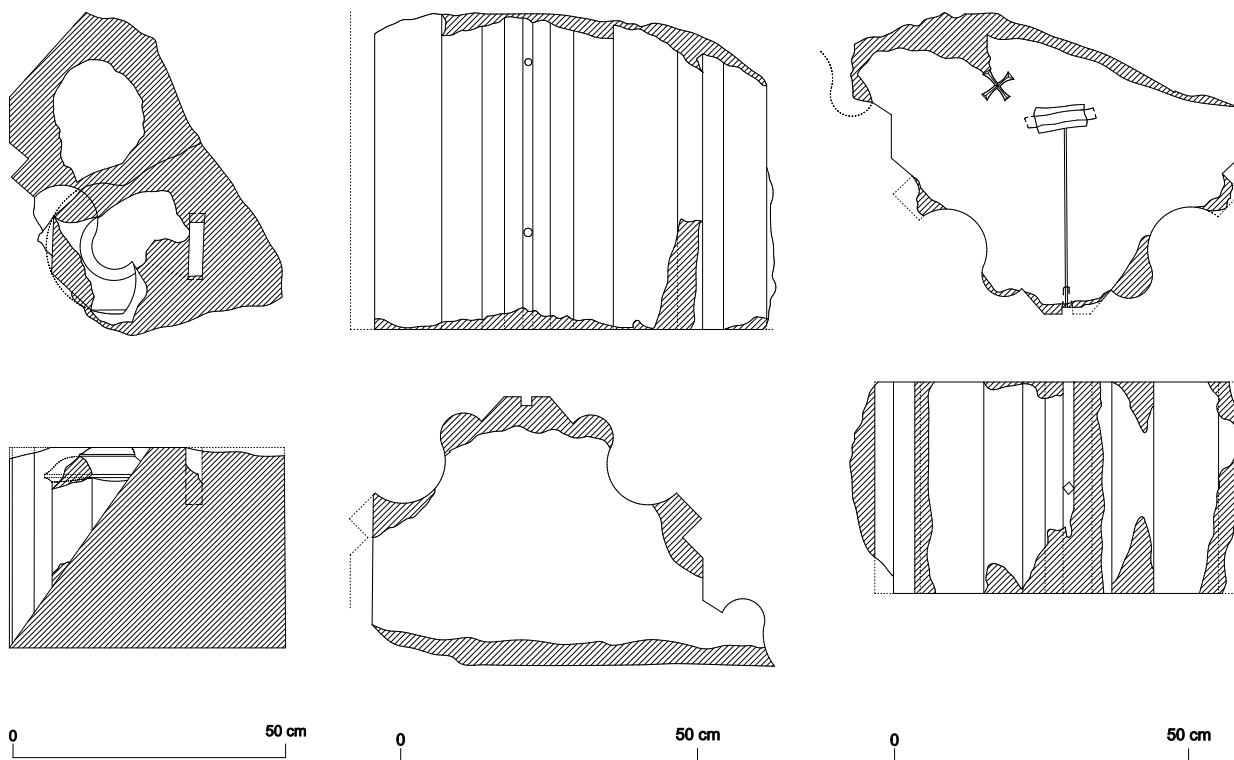
⁹ Képes Krónika. Budapest 1964. II. 162. A zágrábi krónika szerint fiát III. Lászlót is itt temették volna el, de ennek ellentmond a többi magyar krónika amely az ő temetkezési helyéül Székesfehérvárt nevezi meg (Engel

A katedrális a XIII. század második felében

A románkori épület a tatárjárás idején sérülhetett meg. Valószínűleg ez indokolhatta azt a nagyléptékű újjáépítést amely a XIII. század közepe táján kezdődhetett. A templom hosszaházát fokozatosan lebontva, azonos alaprajzon új, kváderborítású, támpillérekkel erősített körítőfalakat emeltek. Az építkezés első szakaszát jelzik azok a profilált lábazati megoldások, amelyek a déli oldal keleti szakaszában és legkeletebbi támpilléréren, illetve az északi oldal keleti szakaszához kapcsolódó sekrestyén maradtak fenn. A lábazati profil a nyugat felől csatlakozó további falszakaszokon elpusztult, csak a legnyugatabbi utolsó szakaszban maradt fenn, itt azonban már más, egyszerű rézsűs lezárással.¹⁰ Így biztosan csak annyi állítható, hogy a

Pál: Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában. *Századok* 121. 1987/4. 613-637. 622. 48. jegyzet.)

¹⁰ Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 138.; Kozák Károly: Az egri várszékesegyház feltárása II. *Agria* XI-XII. 1973-1974. 131-158. 36. kép 17. metszet.

9. XIII. századi ablakkeret könyöklőkövének töredéke

10. XIII. századi ablakkeret töredéke

11. XIII. századi ablakkeret töredéke

körítőfalak nem egyszerre épültek, a keleti és nyugati boltszakasz bizonyosan eltérő korú, de a periódusváltás pontos helyének megállapításához ezek az adatok nem nyújtanak támpontot. A templom kapui közül egyedül az északi keleti kapuból fennmaradt alsó lábazati kövek – melyek egy rizalitos építmény részei voltak – engedik meg a XIII. századi datálást. A déli és a nyugati kapu elpusztult, az északi nyugati kapu pedig feltehetően későbbi eredetű.¹¹

Jól keltezhetőek a XIII. század harmadik negyedére a székesegyházból fennmaradt mérműves ablakok töredékei. Ezek alapján Sedlmayr János egy 172 cm széles, háromosztatú ablaktípust rekonstruált, ahol a középső háromkaréjos és a két szélső orrtagos díszű, csúcsíves lancetta felett három szinten három, kettő, illetve egy háromkaréj helyezkedik el (7-8. kép).¹² A mérműhöz tartozó keretelemek is fennmaradtak (9-11. kép). A szimmetrikus, kívül-belül

élszedett és pálcattaggal díszített üveghornycs mérműprofilhoz homorlat, lemez és háromszögű horony csatlakozik, és ez a tagozatsor legalább az egyik oldalon megduplázódik. Amennyiben az ablakprofil teljesen szimmetrikus volt, akkor 104 cm-es falvastagsághoz tartozott, amennyiben viszont aszimmetrikus, akkor csak 80 cm-es falhoz. Fennmaradt az egyik ablakkeret könyöklőjének töredéke is (9. kép). A rézsús könyöklőre rámetesződő profilból a pálcattagot oszlopszerűen állították meg: lábazatát nyolcszögletű bázisra terülő dupla félkörletagos tórusz alkotja. Az ablakmérművek a Tömlőcbástya falzatából kerültek elő, így valószínű, hogy 1542-1548 között, a szentélyrész lebontása során kerültek másodlagos felhasználásra.¹³ Ekkor bonthatták le a sekrestye épületét is, amelyet az újonnan épült belső várfal kettévágott. Az ablakkeretek lehetséges nagyobbik vastagsága valóban egyezik is a sekrestye lábazat feletti vastagságával,¹⁴

11 Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 138.

12 Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egri vár középkori kőtára. Eger 1987. 17., 32-33. kép

13 Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 94.

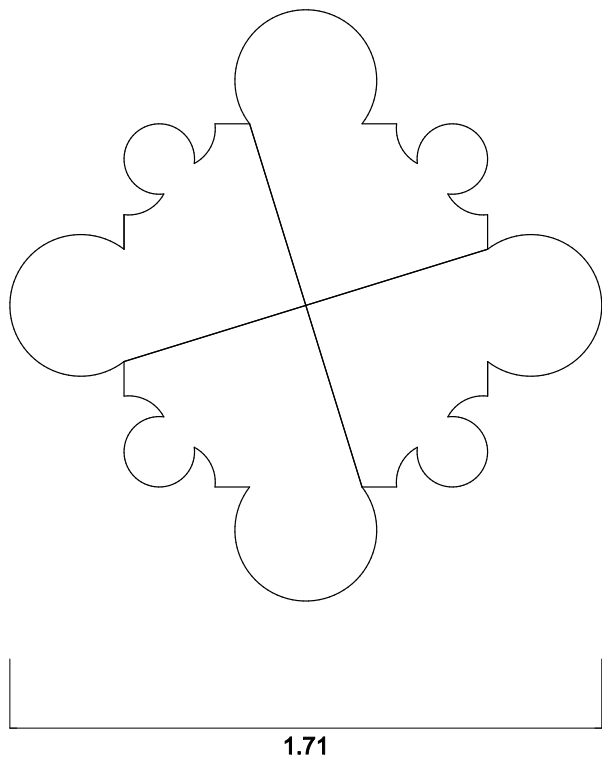
14 Kozák Károly: Az egri várszékesegyház feltárása II. Agria XI-XII. 1973-1974. 131-158. 34. kép

12. XIII. századi ívsoros párkány töredéke

viszont kisebb a hosszház oldalfalainak falvastagságánál, így az ablakok helyét leginkább a sekrestyébe rekonstruálhatjuk.

A mérműves ablak keretprofiljával azonos tagozatsorú de eltérő arányú és méretű bélételemet is ismerünk (15. kép). Ennek 121 cm-es görbületi sugara is túl kicsi, hogy a mérműves ablak része lehetne, inkább egy kisebb ablaknyílás vagy kapu keretének részeként értelmezhetjük. Valószínűleg egy kapuhoz tartozhatott egy kőtárban őrzött mérműtöredék is. A kívül és belül élszedett és pálcataggal díszített profilú mérmű két érintő ív találkozási pontjáról szár-

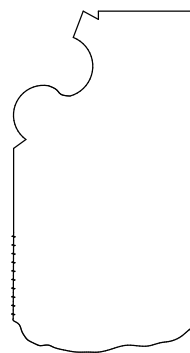
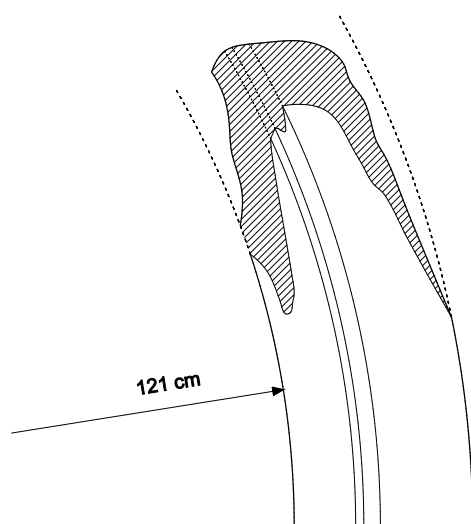
13. XIII. századi pillér rekonstruált alaprajza

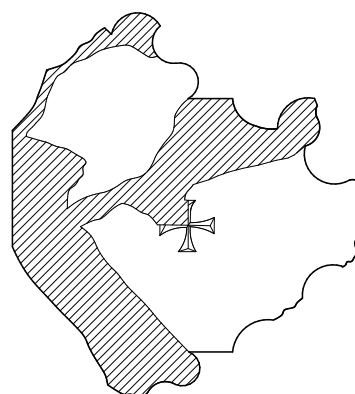
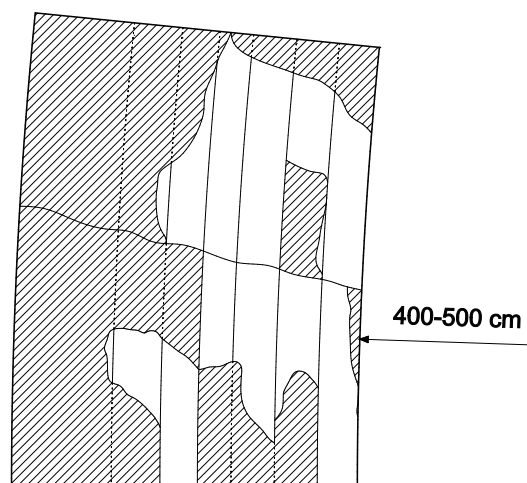
14. XIII. századi pillér rekonstrukciója az Egri Vármúzeum kőtárában

mazik, de az egyik ív felé üvegfalccal van ellátva, míg a másik ív nem volt üvegezve, itt viszont egy belső orrtagos díszítés indítása figyelhető meg. A mérművet Sedlmayr János rekonstruálta a kőtár kiállításán, alul kettős lancettával osztott felső kört tartó csúcsíves nyílásként.¹⁵ Az alul üvegezetlen, felül üvegezett nyílás ablakként elképzelhetetlen, inkább egy mérműves ívmezejű kapu részeként értelmezhető. Ilyen típusú szerkezet – az egréhez hasonló profillal – a klosterneuburgi kerengő kútházkapuja. E szerkezet jellegzetessége, hogy a kapunyílást nem zárhatta el tömör ajtószárny, így csak épü-

¹⁵ Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egrí vár középkori kőtára. Eger 1987. 17., 32-33. kép

15. XIII. századi bélletív-elem töredéke

16. XIII. századi árkaív elem

leten belül képzelhető el két helyiség összekötő átjáróként, ami esetleg a sekrestye bejáratánál képzelhető el.

Szintén az ablakkeretek bélletprofiljának kicsinyített változatával van tagolva két köelem, amelyek háromkaréjos záradéku vakfülkékhez, talán egy ívsoros párkányhoz tartozhattak (12. kép).¹⁶ Ilyen nagyméretű ívsoros párkányt ábrázol Houfnagel 1617-ben megjelent metszet is az egi székesegyház déli mellékhajójának külső falán.

A XIII. század második felére datálhatóak egy nagyméretű összetett pillér elemei (13-14. kép). A nyolcszögletű pillér négy egyenes oldalát nagyméretű háromnegyedoszlopok tagolták, a közbeeső négy oldalt homorlatok közé fogott háromnegyedoszlopok. A pillér fejezetének egy

¹⁶ Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egi vár középkori kőtára. Eger 1987. 19.o., kat.: 59., 39. kép

erősen sérült töredéke is fennmaradt. Az egymással összeérő háromnegyedoszlopok szőlőlevelekkel díszített fejezeteit gazdagon tagolt fejlemez fedte.¹⁷

A nagyméretű, legalább 170 cm átmérőjű pillér csakis a hosszáz egyik pilléreként értelmezhető. Mivel a nyugati pillérpár fennmaradt, és annak alaprajza és lábazati tagozatai eltérő, későbbi formát mutatnak, ezeket a pillérelemeket leginkább a keleti pillérpár részeként azonosíthatjuk, ami annyit jelent, hogy a körítőfalak felépítése mellett a pillérsor építkezéseit a XIII. század második felében kelet felől indították meg. A pillérek által hordozott XIII. századi árkaív sornak is fennmaradtak elemei. Egy nagy:

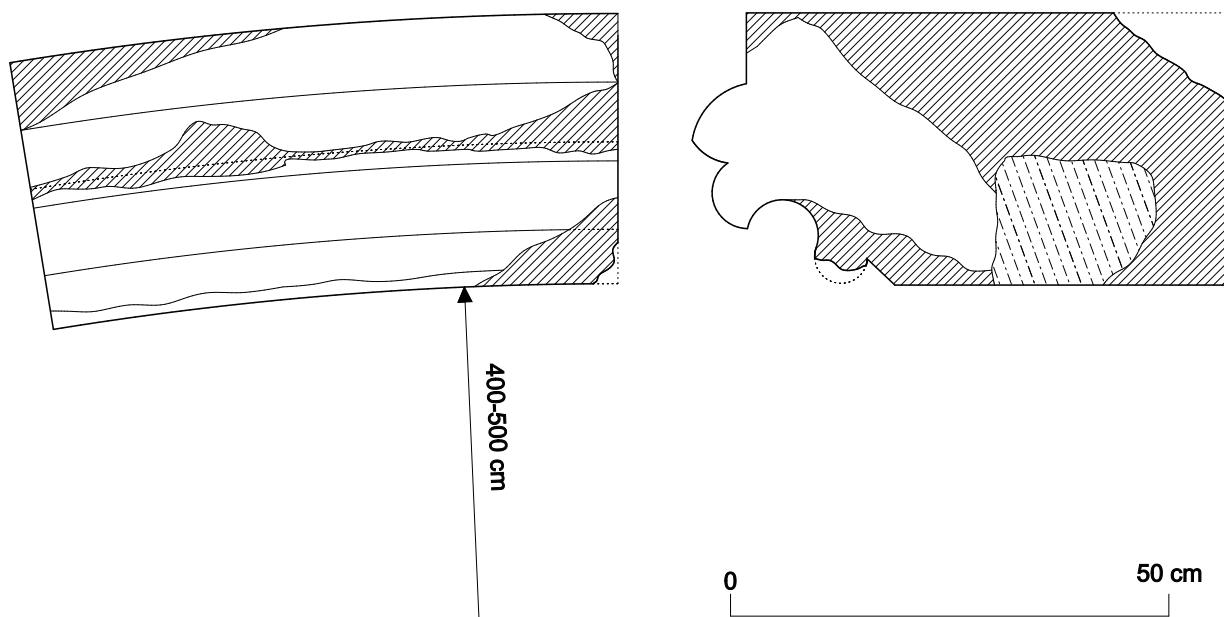
¹⁷ Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egi vár középkori kőtára. Eger 1987. 13.o., kat.: 37. „C” pillér, 24, 27. kép. Ez utóbbi rajzon ábrázolt pillér és fejezetforma nehezen egyeztethető a valósággal.

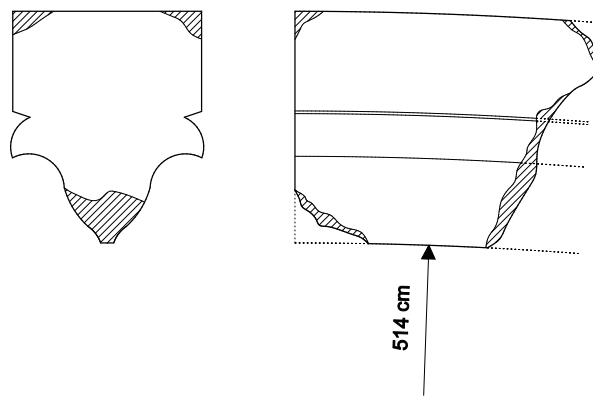
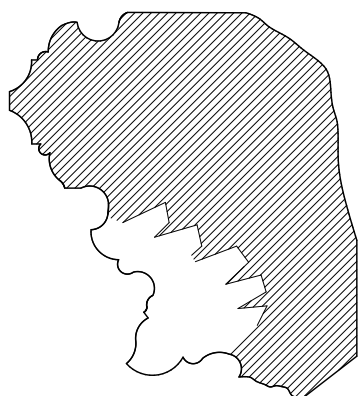
17. XIII. századi íves párkány töredéke

4-5 m-es görbületi sugárral faragott árkádív eleme (16. kép), amelynek profilja két lépcsőre tagolódik. Alul két pálcatag közé fogott ismeretlen tagozat helyezkedett el, amelyet kétoldalt homorlatok közé fogott asszimmetrikus korai körtetagok kísérték. A felső lépcső mindkét oldalon pálcából, homorlatból és sarkantyútagból állt, valamint egy további letörött tagozatból. Ennek a lépcsőnek a profilját követi nagyobb mértben egy másik, több példányban fennmaradt tagozat (17-18. kép), ahol a fennmaradt felső elem egy csúcsívtag, ami függőleges síkban folytatódik. Ezen tagozat görbülete az árkádívéhez hasonló, 4-5 méteres sugarú. A tagozatalsó és felső felülete egyaránt íves illesztési felületként van kialakítva. E tagozatot leginkább az árkádíveket fedő íves párkányként értelmezhetjük.

A hevederív profiljával némi rokonságot mutat, bár annál későbbi jegyeket is magánhordoz egy különösen díszes kapuzat finoman tagolt profiltöredéke (19. kép). A kapu nyílását üvegezés nélküli homorlatos mérműprofil tagolta. A profil kívül és belül pálca, félkörte, homorlat profilsor kíséri. A külső oldalon ehhez a profilhoz egy nagyobb, több rétegből álló béllet csatlakozhatott, amelynek csak a belső rétege volt a keretprofillal egybefaragva, ehhez a külső ferde illesztési felülettel csatlakozott. A meglévő belső tagozatsor sarkantyútaggal kezdődik, majd pálca, homorlat, félkörte tagozatsor vezet át egy

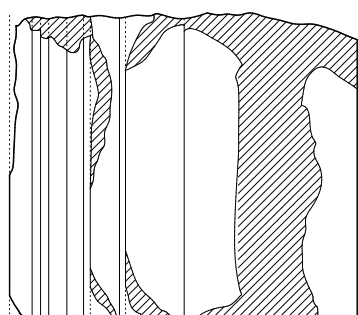

18. XIII. századi íves párkány töredéke

0 50 cm

20. XIII. századi borda töredék

0 50 cm

19. XIII. századi mérműprofilos nyíláskeret töredéke

aszimmetrikus korai körtettaghoz, amit a túloldalon pálca és homorlat kísér, a béllet többi része nem maradt fenn. Hasonló jellegű, bár egyszerűbb profilja lehetett az északi nyugati kapunak, amelynek ma már csak műkö kiegészítése áll, ám ezen megfigyelhető, hogy a kiegészítés készítésekor a keret üvegezetlen mérművel díszített belső tagozata még felismerhető volt. A külső: lemez, homorlat, pálca, homorlat, lemez tagozatsor mai, lábázat nélküli rekonstrukciója, biztosan nem helyes, de hogy a profilkiegészítés mire alapul, nem tudjuk.

A XIII. század második felében, végén elkészült épületrész boltozatának egyik átlósbordája lehetett egy keskeny orrlemezű, csúcsíves metszetű körtettaggal és azt kétoldalt kísérő sarkantyútagokkal kísért bordatípus (20. kép), melynek 514 cm körüli görbületi sugara megfelel a

hosszház főhajójának első keleti szakaszában mérhető átló felének.

A kőfaragványok stiláris kapcsolatai jó alapot szolgáltatnak az építkezés keltezéséhez. A mérműves ablakokat mérműszerkezetük és profilozásuk a XIII. század második felében Magyarországon elterjedő rayonnant ablaktípushoz sorolják. Az egrid ablakok legpontosabb párhuzama a budai dominikánus kolostorból előkerült egyik mérműves ablakkeret (21. kép), amelynek profilja igen közel áll az egridiekhez, a különbség mindössze annyi, hogy a budai keret profilozása aszimmetrikus, az Egerből ismert keretprofil csak belül van kifaragva, a külső oldal kiképzése egyszerű részsű. Az ablak mérműprofilja csak primér elemet tartalmaz, tehát két, vagy háromosztatú lehetett.¹⁸ A kolostorból ismerünk azonban hasonló profilozású, de szekunder elemet is tartalmazó mérműprofilal ellátott ablakkeretdarabot, illetve hozzá tartozó mérműtöredékeket is.¹⁹ Ez az ablak tehát legalább négyosztatú lehetett. Ezek az egy sorozatba tartozó, de különböző méretű, monumentális ablakok elsősorban a templom szentélyén képzelhetőek el, a hosszház oldalfalainak osztatlan félköríves ablakai és a nyugati homlokzat eltérő mérműprofilú rózsablaka ugyanis szintén fennmaradtak. A budai dominikánus kolostor-

18 H. Gyürky Katalin: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Budapest 1981. Abb.: 164/5.

19 H. Gyürky Katalin: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Budapest 1981. Abb.: 164/9.

21. Ablakkeret töredék a budai dominikánus kolostorból (H. Gyürky Katalin nyomán)

nak a szentélye lehetett a legkorábban elkészült része, amelynek már minden bizonnyal állnia kellett 1254-ben, amikor a dominikánus rend itt tartotta nagykáptalanját.²⁰ Az ablakok 1250-es évekre való datálása mellett szól az is, hogy a közeli budai Nagyboldogasszony templom szentélyén egy hasonló bár nem pontosan azonos mérműprofilú ablaktípust alkalmaztak²¹ az építkezés első szakaszában,²² feltehetően nem sokkal az építkezés 1247-es megindítása után de mindenképpen jóval az 1269 előtt bekövetkező felszentelést megelőzően²³

Abudai bominikánusoknagyobbik mérműves ablakának legközelebbi magyarországi párhuzama az Esztergomi Vármúzeum kőtárából ismert. Ez egy monumentális, primer és szekunder elemeket tartalmazó ablakosztósudár felső vége, a pálcatagok tölcéses kehelyfejezetével és felettük a mérművek pálcatagjainak lábazatával.²⁴ A XIII. század közepéről egyetlen olyan adatot ismerünk, amely esetleg ehhez a farag-

20 H. Gyürky Katalin: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Budapest 1981. 124.

21 Csemegi József: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Budapest 1955. 31., 34/2, 38/c ábrák.

22 Csemegi József: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Budapest 1955. 10-11.

23 Spekler Enikő: A budavári Boldogasszony-egyház alapítástörténete. Budapest Régiségei XXXVII. 2003. 91-116. 96.

24 Buzás Gergely: Az esztergomi vár románkori és gótikus épületei. in: Az Esztergomi Vármúzeum kőtárának

22. A soproni ferences templom szentélyének ablakmérműve

vány köthető. Egy 1252-es adománylevelél szerint Báncsa nembéli István érsek, az általa korábban Szt. Lucia tiszteletére alapított oltárnak tett adományt. Az oltár atyja Orbasius comes emlékére állította, aki a templom előcsarnokában nyugszik. Egy 1250-es oklevél szerint Orbasius már akkor a templom előcsarnokában volt eltemetve (*in beati Adalbert atrio*).²⁵ Feltehetően István érsek apja sírhelyének kiválasztása és az oltár alapítása a tornyok közötti karzat, sőt talán az egész nyugati homlokzat felső részének kiépítésével függhet össze. Erre vall a mérműves ablak osztósudarának töredéke. Ez a nagyméretű osztó profilja alapján egy legalább

katalógusa. Szerk.: Buzás Gergely - Tolnai Gergely, Esztergom 2004. 7-44. 20-21, 43.

25 Marosi Ernő: Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Budapest 1984. 42.

négyszögletes, hatalmas gótikus ablakhoz tartozhatott. Ilyen nagyméretű ablak tűnik fel a székesegyháznak Friedrich Bernhard Werner gyűjteményében fennmaradt látképén, a két nyugati torony közti homlokzaton, a karzat szintjén.²⁶

E mérműves ablaktípus legépebben fennmaradt példái a soproni ferences templomból származnak (22. kép), ezek keletkezése azonban bizonytalan, mindössze annyit tudunk róluk, hogy a soproni ferenceseket 1280-ban említik először.²⁷ Szintén e mérműtípust képviselik a gyulafehérvári katedrális szentélyének²⁸ és a besztecei egykori ferences templom hosszházának XIII. századi mérműves ablakai.²⁹ Ezen emlékek pontos keletkezésére nincs mód, de anynyi megállapítható róluk, hogy az 1250-es és 1270-es évek közötti időszakból származnak

E mérműves ablakok szerkezete a rayonnant gótika tipikus formája. Elsőként az 1241-1248 között felépült párizsi Saint Chapelle emeleti ablakain tűnik fel az a megoldás ahol a mérműprofil már követi a mérmű szerkezetét azaz primér és szekunder profil elemekre tagolódnak,³⁰ majd igen gyorsan Európaszerte elter-

26 Marosi Ernő: Esztergom középkori Szent Adalbert-székesegyháza – Tíz év múltán. *Limes* 7. 1994/3. 13-28. 14-15.;

27 Magyarország Műemléki Topográfiaja 2. Sopron és Környéke Műemlékei. Budapest 1956. 252-276.

28 Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest 1958. 92-95.

29 Rostás Tibor: A besztecei volt minorita, ma görög katolikus templom. *Műemlékvédelmi szemle* 1998/2. 63-90., 71-76.

30 Dieter Kimpel – Robert Suckale: *L'architecture gothique en France 1130-1270*. Paris 1990. 400-405. A négyszögletes mérműves ablakok elsőként az 1220-as években az Amiens-i katedrális hosszházának, majd az 1230-as években Saint-Denis apátsági templomának felsőgádorán jelentek meg, ám ezeknél az épületeknél a mérműprofilok még nem tagolódtak rétegekre, így az osztóprofilokon sem jelentek meg szekunder tagozatok. Amiensben az ablak középső osztóját a többivel azonos profillal, csak nagyobb méretben alakították ki, Saint-Denis-ben pedig a középső osztóprofil egyszerűen megkettőzték. (Christopher Wilson: *The Gothic Cathedral*. London 1990. 122-123.) A párizsi Sainte-Chapelle ablakainak közvetlen előzménye Saint-Germain-en-Laye 1230-as évek második felében épült várkapolnáján (Dieter Kimpel – Robert Suckale: *L'architecture gothique en France 1130-1270*. Paris 1990. 393-398.), illetve vele egyidőben az Amiens-i kórus egyik vakablakán ismerhető fel, ahol a középső osztó már három hengertaggal van

ellátva, de ez a hármas tagolás még nem folytatódik a mérművön.

jed. Az egri ablakok a jelek szerint viszonylag korai, az 1250-es évekre keltezhető emlékek. Ennél későbbi eredetre vallanak a főhajó árkádsorához kapcsolható faragványok. A pillértípus rokonai a Limoges-i székesegyház 1272-ben megkezdett és 1320-ban befejezett,³¹ illetve a roueni Saint Ouen apátsági templom 1319-ben már építés alatt álló szentélyének³² támaszain fedezhetőek fel. A finom tagolt árkádív és kapukeret profilok szintén inkább a XIII. század utolsó negyedére vallanak.

A fennmaradt falak és köemlékek alapján tehát a tatárjárást követően, a XIII. század közepén meginduló egri katedrálisépítkezés során egy háromhajós, bazilikális felépítésű hosszház építésébe kezdtek, amelynek keleti első boltszakasza készült el. Az építkezés kezdése Lampert püspök hosszú 1246-1275 közötti hivatali idejére tehető. A Hont-Pázmány nemzetség csalomjai ágából származó főpap a tatárjárás után erős kézzel állította helyre egyházmegyéjét, és minden eszközzel – akár hatalmaskodással és a királlyal szembeszegülve is – püspöksége jövedelmeinek növelésére törekedett.³³ Hatalmának és gazdagságának méltó kifejezője lehetett az új székesegyház. Az építkezést utóda II. András (1275-1305) püspök folytathatta.³⁴

A hosszház befejezése a XIV. század első felében

A munka a XIV. században is tovább folyt. A XIV. századi építkezések a székesegyházban több szakaszra tagolódnak. Elsőként a XIII. századi hosszház épületét fejezték be. Ekkor készülhetett el a hosszház nyugati része, kétlép-

ellátva, de ez a hármas tagolás még nem folytatódik a mérművön.

31 R. de Lasteyrie: *L'architecture religieuse en France a l'époque gothique* 2. Paris 1928. Fig.: 596.; R. de Lasteyrie: *L'architecture religieuse en France a l'époque gothique* 1. Paris 1926. 108.

32 R. de Lasteyrie: *L'architecture religieuse en France a l'époque gothique* 2. Paris 1928. Fig.: 597.; R. de Lasteyrie: *L'architecture religieuse en France a l'époque gothique* 1. Paris 1926. 141.

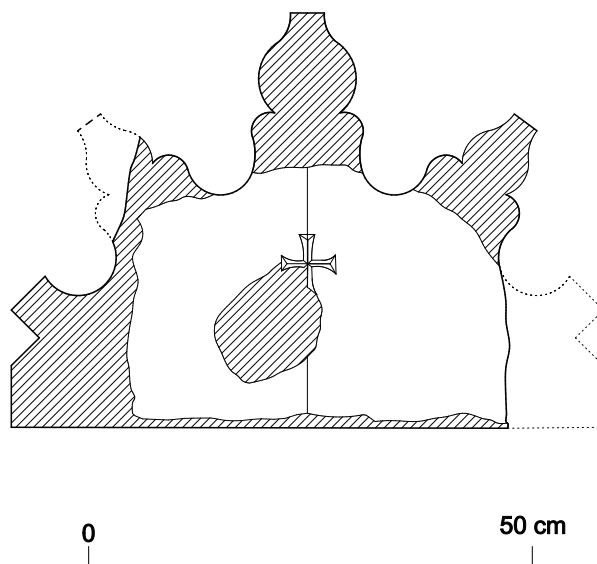
33 Sugár István: *Az egri püspökök története*. Budapest 1984. 76-81.

34 Sugár István: *Az egri püspökök története*. Budapest 1984. 82-90.

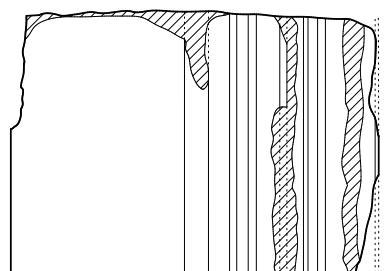
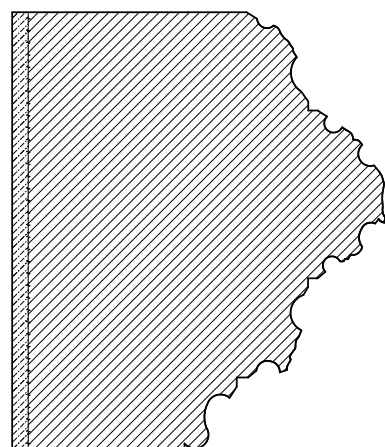
csős, rézsús lábuzatával. A templom két nyugati boltszakaszához kapcsolható faragványok mutatnak némi rokonságot a hosszház XIII. századi elemeivel, de részletformáik már a következő évszázadhoz sorolják őket. Ilyen egy nagy, legalább 3,5 m-es görbületi sugarú árkádívem (23. kép). Profilozása valamelyest rokon a XIII. századi árkádívével: a három pálcátaggal kísért, és homorlatokkal összekapcsolt körtettagból álló alsó tagozatcsoporthoz lemezből és ék alakú horonyból álló elemek keretelik kétoldalt.

Fennmaradt egy falpillér réteggő is, amelyet a keresztboltozat bordáinak lefutó profiljaiból képeztek (24. kép). A falsík mellett az egyik oldalon megfigyelhető a homlokívnek megfelelő: pálca, homorlat, rézsű tagozatsor. A hevederbordát alátámasztó tagozat szélesebb és gazdagabb az átlósbordákénál. Itt a lemezekkel kísért, letört középső hengeres alapformájú tagozatot (feltehetően körtettagot) kétoldalt egy-egy letört középső pozitív tagozatból (körtettagból) és azt közrefogó homorlatokból álló tagozatcsoporthoz követi. A borda törzséhez élszedés vezet át. Az átlós irányú bordáknak megfelelő tagozat ennek egyszerűsített változata: itt a középső letört profilrészt lemez, homorlat lemez tagozatsor kíséri. Az átlósbordáknak megfelelő tagozatok a heveder mindkét oldalán azonos szögben helyezkednek el, ami csak arra utal, hogy ez az elem a középső pillérpár tengelyében helyezkedett el, hiszen a hosszház négy boltszakasza közül csak a két középső egyforma, a keleti ezeknél nagyobb, a nyugati kisebb.

Egy keresztboltozat boltváll eleme³⁵ viszont az átlósbordák alaprajzi szöge alapján bizonyosan az első, nyugati pillértengely vonalába helyezhető valamelyik mellékhajóba. Itt is eltér az átlós, és a heveder irányú bordák profilja. A hevederborda profilja a falpillérével azonos. Az átlósborda ettől méretein kívül illetve csak annyiban tér el, hogy a középső körtettagot nem kísérik lemezek. Ez a profil nem teljesen azonos a falpilléren fennmaradt csonk profiljával. Feltételezhető tehát, hogy a hosszház és három nyugati boltszakasza folyamatosan egymást követve épült meg. A pillérek közül csak a nyugati első pillérpárnak maradt meg a lábuzatai eredet-

23. XIV. századi árkádív elem

24. XIV. századi falpillér elem

35 Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egeri vár középkori kőtára. Eger 1987. 22. o. kat.: 70., 44. kép

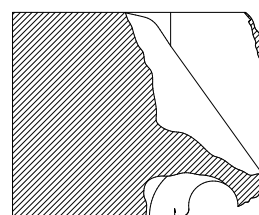
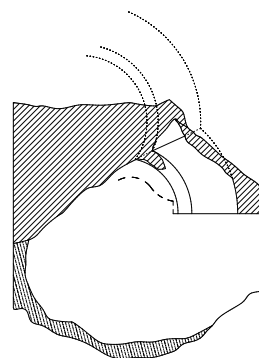
25. A székesegyház északnyugati pillérének restaurált maradványai

ti helyükön (25. kép). A pillérkötegek négy-négy ötelemes hengertagkötegből épülnek fel. A hengertagok közül a középső a többinél nagyobb átmérőjű. A hengertagok félkörtettagból és homorlatból álló lábázat közvetítésével kétszintes poligonális bázisokra támaszkodnak. A bázisok szintjeit homorlat, lemez pálca profil választja el.

A templom szentélyfejét levágó, 1542 után épített várfal mögötti betöltésből került elő

egy hengeres falpillérekkel álló köteget körülölelő vállpárkány töredéke.³⁶ Egy ehhez hasonló másik darab is található a kőtárban, amelynek felső felületén ki van faragva a párkányról induló falborda félkörtettagja (26. kép). Ezek szerint e tagozatok falpillérfejezetek voltak. A körtetagnak megfelelő falborda elemet is ismerünk (27. kép). Ezen mérhető a borda görbületi sugara is, ami kb. 6,25 cm. Ez a görbületi sugár a hosszház főhajójának boltszakaszátlóihoz áll közel. Maga a falpillérforma is megegyezik a

³⁶ Kozák Károly: Az egri várszékesegyház feltárása I. Agria X. 1972. 183. o. 32. kép

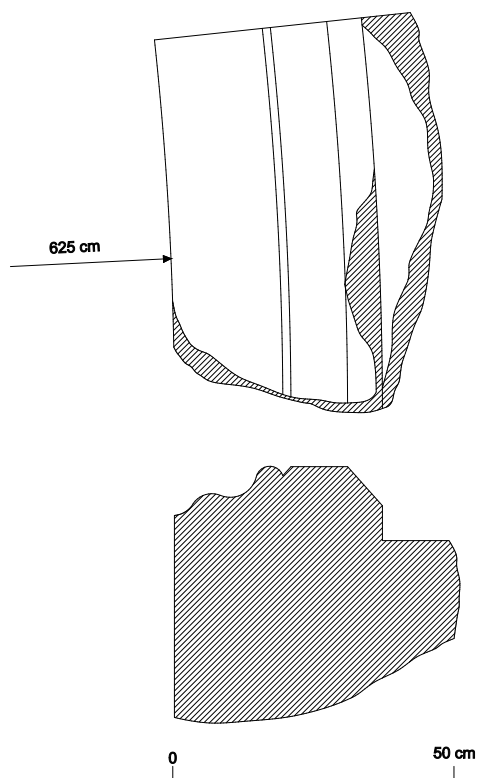
0 50 cm

26. XIV. századi falpillér vállpárkánya

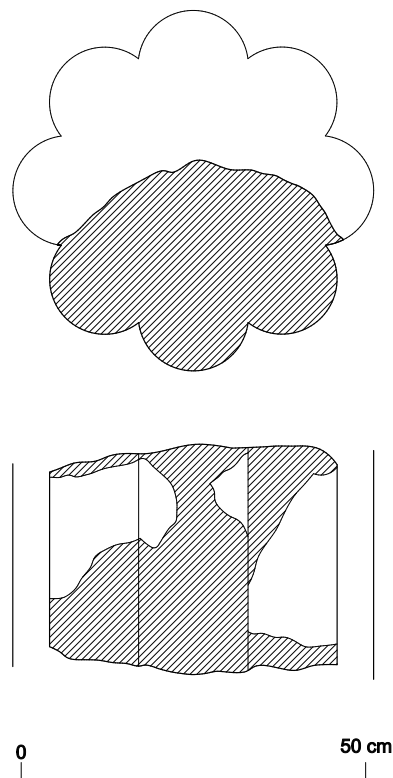
fennmaradt nyugati hosszházpillér formáival.³⁷ E szerint a pillér öt belső tagozata futott fel a főhajó gádorfalára, ahol párkányszerű tagozattal végződött. A tagozat formája nem igazán értelmezhető fejezetként, inkább övpárkánynak tekinthető, ami arra vall, hogy a főhajó felső gádorfalait egy új tervnek megfelelően építették fel: itt a falpilléreket már a boltozati bordák profiljából képezték. E tervváltozásra utal az is, hogy a mellékhajók gazdag bordaprofilját a főhajóban egy sokkal egyszerűbbel váltották fel.

A nyugati pillérpárhoz hasonló, de egyszerűbb szerkezetű, kisebb pillér töredékei is előkerültek (28-29. kép). Ez nyolc egyforma hengertagból van képezve. Egy törzstöredéke mellett alsó lábazati lépcsője maradt fenn. A kétlépcsős bázis alsó szintje homorú oldalú poligonális bázisokból áll össze, amelyeket félkörte, pálca profil vezet át a hasonló alaprajzú felső szinthez. A lábazati kő a székesegyház déli oldalán a XV. századi szentéllyel egyidőben épült, befeje-

³⁷ A főhajó falpillérelmének a lelőhelye, az 1542 után épült fal mögötti betöltésben arra vall, hogy 1542 után nem csak a szentélyt, hanem a főhajó boltozatát és felső gádorfalait is visszabonthatták.

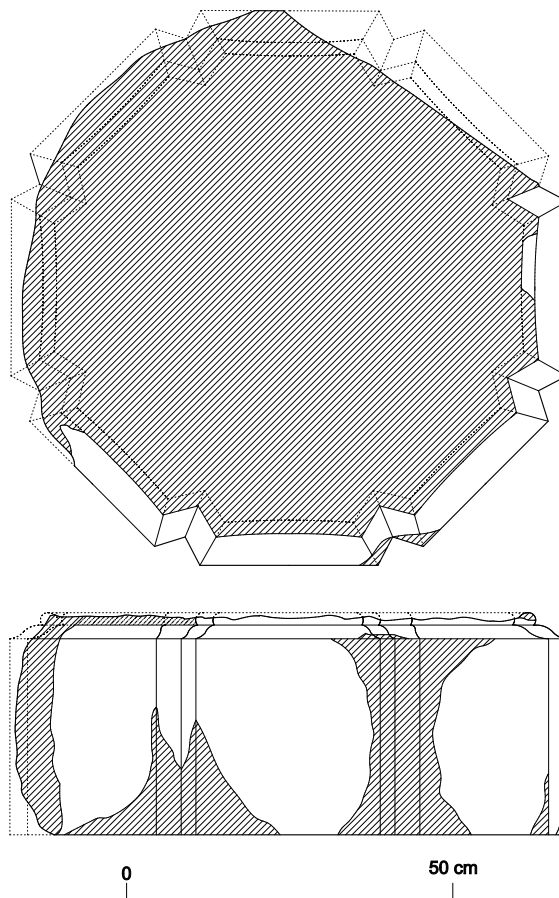
27. XIV. századi homlokív borda

28. XIV. századi pillértörzs töredéke

zetlen, déli oldalfal alapozásba befalazva került elő.³⁸ Ez az 54 cm átmérőjű karcsú pillér egy kisebb tér középpillére lehetett. A XV. század végén megbontott középpilléres tér a székesegyház sekrestyéje lehetett. A sekrestye keleti falát ugyanis a későgótikus szentély északkeleti kápolnájával elbontották, ekkor a sekrestye boltozati rendszerét is megváltoztathatták. Bár a sekrestye falai és ablakai bizonyosan a XIII. század közepéről származnak, ám ez nem zárja ki, hogy boltozatát és az azt tartó középpillért csak a hosszház befejezésével egyidejűleg a XIV. században építették fel.

Az új hosszház-szakaszok stílusa más, mint a keleti részé. Míg a régebbi részen inkább francia eredetű formákat láthattunk, a nyugati szakaszok mintaképe a Freiburg am Breisgau-i münster 1250-ben megkezdett, de csak a XIV. század elején befejezett hosszházának támaszrendszere illetve árkádívei lehettek. Innen származtatható az a hengertag-kötegekből szervezett pillérprofil – bár az egri egy kissé gazdagabb a freiburginál –, a főhajó gádorfalán felfuttatott ötös hengertag-köteg és az árkádív körtettag-

29. XIV. századi pillérlábazat

38 Fodor László szíves közlése.

30. Az egeri székesegyház Georg Houfnagel 1617-ben megjelent metszetén

csoportja. Ám az archaikusabb freiburgi lábazati formával szemben Egerben a kései klasszikus gótika jellegzetes – például a kölni dómszentélyben is alkalmazott – kétlépcsős, poligonális lábazatformáját alkalmazták.

A katedrális építkezéseinek XIV. századi folytatására II. Márton (1307-1322) és Telegdi Csanád püspököknek (1322-1330) az idején folytatható, mindenesetre a munka még a nyugati toronypár felépítésének tervbevétele előtt készült el, ugyanis a templom nyugati homlokzatán támpilléreket építettek, amelyek a toronyépítkezés során fölöslegessé váltak. A főhajó felső gádorának és boltozatának kiépítésére azonban már később is sor kerülhetett, akár a nyugati előcsarnok építésével, vagy az új, magas gótikus szentély tervezésével egyidejűleg, Dörögdi Miklós (1330-1361) püspöksége idején.

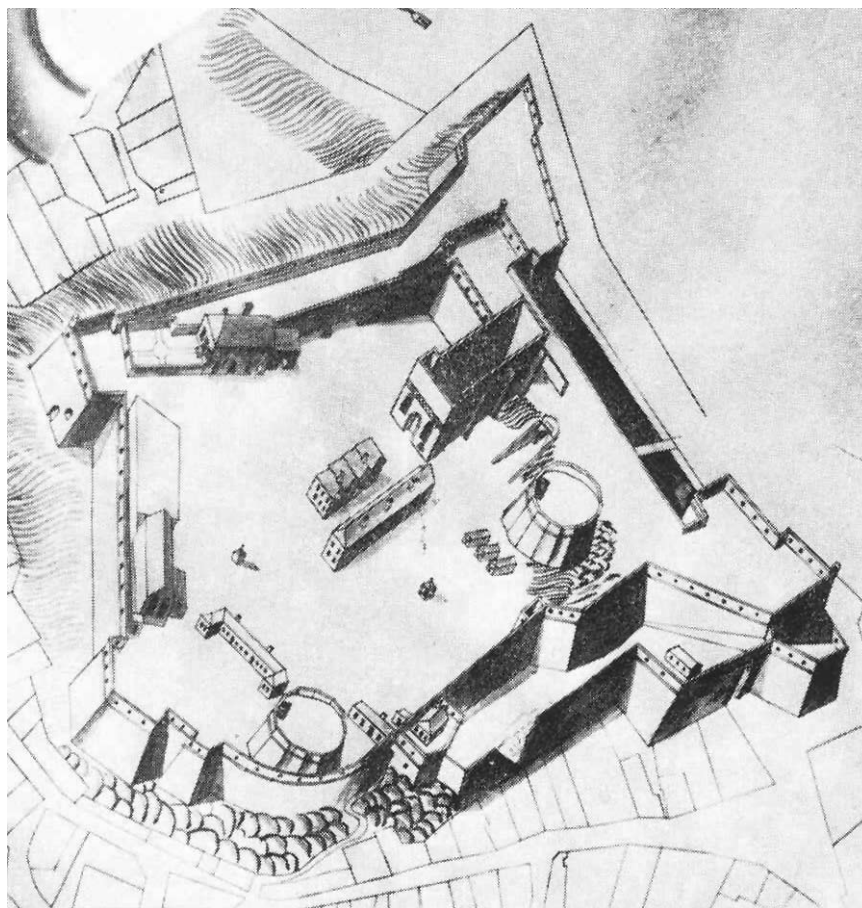
A nyugati előcsarnok

Az első biztosan keltezhető épületrész a templom nyugati toronypáros előcsarnoka. Itt ugyanis Kozák Károlynak sikerült feltárnia Dörögdi Miklós püspök (1330-1361) sírját,³⁹ ami egyrészt egyértelműen bizonyítja, hogy az előcsarnok a püspök temetésének időpontjában már állt, és valószínűsíti, hogy építkezését is Dörögdi kezdte meg. A székesegyház nyugati homlokzatáról több jól használható ábrázolás is fennmaradt, bár sajnos mindegyik már a megcsontított állapotában mutatja. A legkorábbi Philipp Uffenbach 1596-os ostromot ábrázoló,⁴⁰ de valószínűleg korábbi, talán egy 1552-es ostromról készült rajzot alapul vevő⁴¹ rézkarca.

39 Sugár István: Az egeri püspökök története. Budapest 1984. 114.

40 Rózsa György: Eger ábrázolásai. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 35-57. 39., 6. kép

41 Erre a korábbi eredetre vall a Tömlőcbástya helyén ábrázolt kaputorony, amelyet 1552 után egy bástya vál-

31. Az egri székesegyház Hazael Hugó 1753-as rajzán

Ezen két magas hasáb alakú torony figyelhető meg, már sisak nélkül, de felső szintjükön magas harangablakokkal, az ablakok alatt vízszintes párkánnyal. Hasonló magas, a mellék-hajók falkoronái fölé két szinttel emelkedő, négyzetes hasáb alakú, vízszintes párkányokkal tagolt tornyokat mutatnak W. Dillich 1596-os és 1606-os rézkarcai,⁴² ezeken is megfigyelhetőek a felső szint nagy harangablakai, illetve az 1606-os képen az alatta lévő szinten is hasonló ablak jelenik meg. Lényegében ezeknek felel meg Georgius Houfnagel 1617-ben megjelent rézkarca is (30. kép),⁴³ a felső, harangablakos szint alatt erőteljes vízszintes párkánnyal, alatta kisebb ablakkal. Fontos ábrázolás Hazael Hugo

tott fel.

42 Rózsa György: Eger ábrázolásai. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 35-57. 7-9. képek

43 Rózsa György: Eger ábrázolásai. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 35-57. 11. kép

XVIII. század közepi rajza (31. kép), amelyen a tornyok felső szintjei már hiányoznak ugyan, de az alsó szintek, és az előcsarnok homlokzata csak itt tanulmányozható.⁴⁴ Ő egy vízszintes párkány alatt, a két torony között egy középső kaput, mellette pedig a tornyokon egy-egy magas ablakot jelöl. A régészeti feltárások a tornyok lábazatának kváderborítását is megtalálták, de az előcsarnok nyugati homlokzatának csak alapfalaira bukkanhattak rá. Ezen az alapozáson azonban egy hatalmas méretű kapurizalit figyelhető meg. Hozzá mérhető léptékű kapuszerkezet kőfaragványai is felfedezhetőek a vár kőtárában. A kőtár kiállításon bemutatott nagyméretű kapubéllet-fejezetzőna részlet (32-33. kép)⁴⁵

mellett néhány szürke festésű henger-, illetve körtetag-töredék és egy hengertag hatszögletű, kanelúrozott lábazati dobja (34. kép), amelyről félkörtetag-homorlat profillal indult el a tagozat. A legjelentősebb elem azonban a fejezetzőna darabja. A bélletet homorlatokkal elválasztott, pálca és lemeztagokkal kísért, váltakozva elhelyezett henger és körtetagok díszítik. Az egész bélleten végigfutó fejezetet két sorban elrendezett, púpos hátú levelek, és köztük az alsó sorban szőlőfürtök ékesítik. A fejezetzőnát poligonális alaprajzú elemekből álló, kettős körtetaggal profilált fejlemez koronázza.

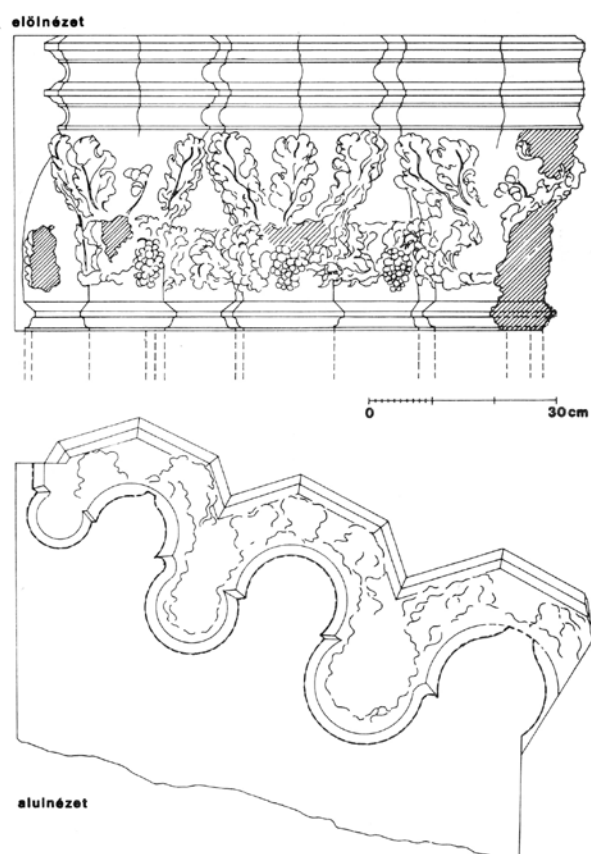
A székesegyház vízszintes párkányokkal tagolt, kis ablakokkal áttört, négyzetes hasáb alakú tornyai és a köztük elhelyezett, hatalmas, bélletes kapuzata egy Magyarországon a

44 Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 25. kép

45 Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egri vár középkori kőtára. Eger 1987. 19. o. kat.: 57., 37-38. kép

32. A székesegyház nyugati kapuja bélletének fejezetzónája

33. A székesegyház nyugati kapuja bélletének fejezetzónája (Sedlmayr János nyomán)

románkor óta elterjedt típust követ. Somogyvár Szt. László kori templománál fogható meg először biztosan ez a később igen népszerűvé váló homlokzatképzés, de igazán monumentális kapuzatokkal párosuló változatai III. Béla korából származnak, az Esztergomi katedrális és talán a Székesfehérvári bazilika nyugati homlokzatain. A XII. században még Európaszerte elterjedt homlokzattípus azonban Magyarországon a XIII. században élte virágkorát. Míg a kontinens más részein ez a homlokzati megoldás igényesebb épületek esetében a XIII. század után háttérbe szorult, Magyarországon oly népszerűnek bizonyult, hogy a XIV. századból is több jelentős emléke maradt. Az egri homlokzat legfontosabb párhuzama a nagyváradi székesegyház, amelynek románkori hosszházához Dörögdi Miklós kortársa, Bátori András püspök (1329-1345) az 1330-as években két hasáb alakú tornyóból és köztük elhelyezett karzattból, valamint díszes, lépcsős profilzatú kapuzatból álló monumentális nyugati homlokzatot építtetett.⁴⁶ Az ásatásból ismert alaprajzú nyugati tornyok alig tagolt négyzetes hasáb alakú felépítmény-

⁴⁶ Takács Imre: Bátori András "második temploma" A székesegyház 14-15. századi emlékei in: Váradai költőredek Szerk.: Kernyi Terézia Budapest 1989. 39-98.

ét Cesare Porta rajzáról és Georg Houfnagel rézkarcáról ismerjük.⁴⁷ Fennmaradt viszont a Miklós püspök másik kortársa, Szécsi András gyulafehérvári püspök (1320-1356) által, a gyulafehérvári székesegyházhoz épített torony. A székesegyház XIII. században megkezdett kéttornyos nyugati homlokzatát építette tovább, három újabb emelettel megtoldva a félbemaradt déli tornyot.⁴⁸ A torony új emeletei követve a XIII. századi formát négyzetes hasáb alaprajzúak, őket erőteljes mérműves díszű párkányok választják el egymástól, és falsíkjaikat csak kis-méretű ablakok törik át. Szintén ezt a típust követte a Zágrábi katedrális nyugati homlokzata, amelynek a gyulafehérvárihoz hasonlóan csak a déli tornya épült ki. Sajnos a XIX. században lebontott nyugati homlokzat keltezésére nem rendelkezünk adatokkal. A székesegyház gótikus stílusú átépítését még Timótheus püspök 1272 körül kezdte meg, majd 1287-ben bekövetkezett halála után Gazotti Ágoston püspök folytatta.⁴⁹

A rizalitos szerkezetű, váltakozva különböző méretű körte és hengertagokkal valamint homorlatokkal tagolt béléttű, egységes fejezetzónájú kapuzat a XIV. századi építészet egyik gyakori formája, a középkori Magyarország területéről is számos emléke maradt fenn.⁵⁰ A fejezetornamentika levélformái és a fejlemez tagolása jól rokonítható Bergzaberni Vilmos pécsi püspöknek (1361-1374) az 1370-es évek első felében készült baldachinos síremlékéből fennmaradt fejezetekkel.⁵¹

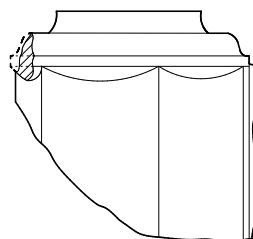
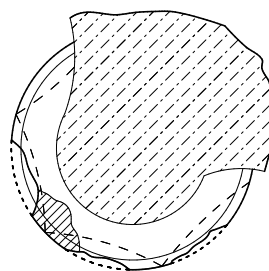
47 Balogh Jolán: *Varadium, Várad vára*. Budapest 1982. I. 105-106. képek

48 Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház* Budapest 1958.

49 Karl Weiss: *Der Dom zu Agram Mittheilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale IV/1859. No. 9. 229-238.*

50 Ezen emlékek egy csoportját tárgyalja: Entz Géza Antal: *Egy 13. századi kaputípus továbbélése Erdély építészetében a 14-15. században*. Művészettörténeti Értesítő XXXI. 1982. 182-190.

51 Pécs püspökvár – régészet és épületkutatás. ICOMOS, *Hefte des Deutschen Nationalkomitet XXII*. 1999. Szerk.: Szijártó Kálmán – Dr. G. Sándor Mária. 101, 115, 116. képek. Súlyos tévedés Rostás Tibor vélekedése, aki az egri kapuzat fejezetzónáját XIII. századra próbálta keltezni (Rostás Tibor: *Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és köze-*

34. XIV. századi lábázat töredéke

Miklós püspöknek az előcsarnokban álló síremlékéről is rendelkezünk adatokkal. 1507-1508-ban a síremléket áthelyezték az új későgótikus szentély Szűz Mária oltára elé, mert régi helyén útban volt, és rá egy új vörösmárvány sírkövet faragtattak.⁵² Mivel maga a sír, a régészeti feltárás bizonyossága szerint az eredeti helyén maradt, és a sírkő újjonnan készült, így az áthelyezés csak a tumbára vonatkozhatott. Tumbás sírra vall az a tény is, hogy eredeti helyén, azaz a nyugati előcsarnok közepén útban volt, azaz a padlóból ki kellett emelkednie. A kőtári anyagban van egy XIV. századi kőfaragvány, amely feltehetően egy címerpajzsokkal díszített tumba oldallapjának részlete (35-36. kép). A pajzsot négykaréjos rombusz alakú keret veszi körül, az egyik oldalon pedig homorlatok közé fogott körtetagos profil fut.⁵³

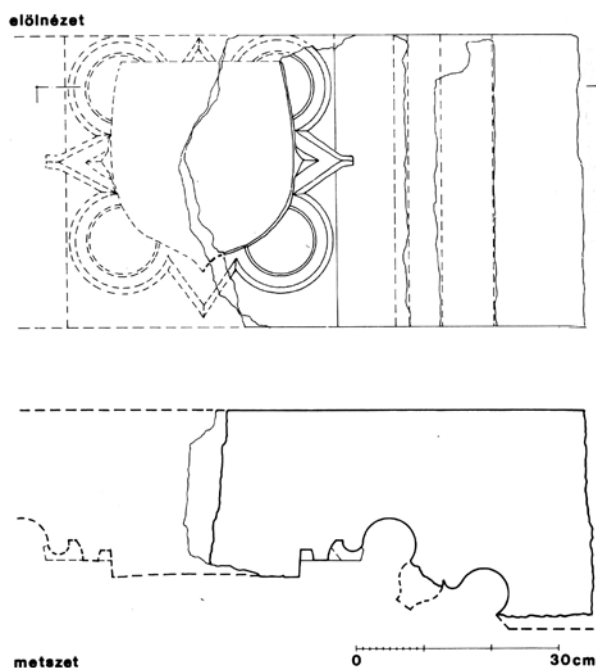
pén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszeré. Műemlékvédelmi Szemle 2000/1-2. 5-52. 38.).

52 Détsy Mihály: *Az egri várszékesegyház építéstörténetének okleveles adatai*. Művészettörténeti Értesítő XIII. 1964.1-19. 6.

53 Kozák Károly – Sedlmayr János: *Az egri vár középkori kőtára*. Eger 1987. 19.o. kat.: 61., 39, 40. kép

35. Címeres faragvány, talán tumba oldallap-töredéke az Egri Vármúzeum kőtárában

36. Címeres faragvány, talán tumba oldallap-töredéke (Sedlmayr János nyomán)

Lehetséges, hogy ez a kőelem Dörögdi Miklós tumbájából származik.

A XIV. századi szentély

A XIV. században nem csak kelet, hanem nyugat felé is kibővítették a katedrális épületét. A XII. századi főapszis mögé egy szentélykörüljárás, kápolnakoszorús új szentély került. Az új szentélyépítmény szélesebb volt a régi templomnál és járószintje is magasabbra került. Főhajójának sávalapozásai a régi mellékapszisokhoz csatlakoztak ezért az új nyugati pillérpár alapozásával tömören befalazták eze-

ket a románkori mellékapszisokat. Az északi körítőfalat a XIII. századi sekrestye északkeleti falszakaszához építették hozzá. A körítőfalak külső felén, mindkét oldalon 2-2 poligonális kápolna alapozása került elő, illetve az északi oldalon megfigyelhető kelet felé egy harmadik kápolna záradékának indítása is. A kápolnák ezek szerint teljesen körülölelték a szentélyt.

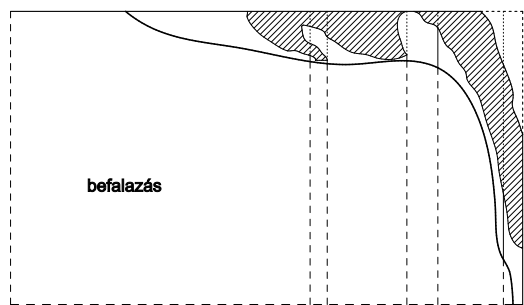
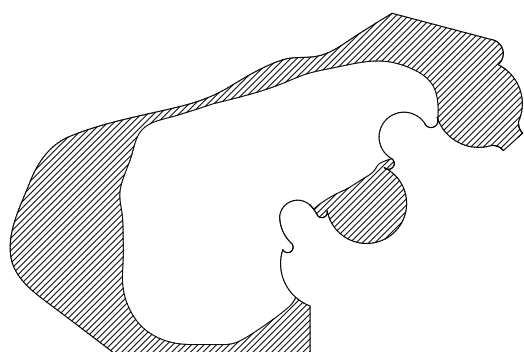
A főszentély közepén egy nagyméretű téglalap alakú kb. 3x6 méteres belső terű építmény falai is előkerültek.⁵⁴ A helyzete alapján ez minden bizonnyal a főoltárhoz tartozott, de méretei egy egyszerű oltárasztalnál monumentálisabb építményre engednek következtetni. Az építmény formája és nagyságrendje a regensburgi székesegyház XIV. század elején elkészült főoltára emlékeztet, amely egy ereklyesírt magábfoglaló kripta és egy oltárbaldachin alépítménye volt.⁵⁵

A XV. században épült második gótikus szentély alapfalaiba a déli oldalon több olyan kőfaragványt építettek be, amelyek a XIV. századi szentélyből származnak (37-41. képek). Ezek egyik része egy 12 szög sarkába való pillér eleme (38-39. képek). Az egymástól homorlatokkal elválasztott, körte és pálcata-gokkal profilált pillértörzshöz a külső oldalon kisebb, a belsően nagyobb körtetagokkal képzett boltozattartó falpillérek futnak le. A főszentély felé néző falpillér-körtetaggal azonos méretű, de nem poligonba illeszkedő falpillér rétegek (42. kép) és fejezek is fennmaradtak. A homlokíveknek és három bordának megfelelő, pálcákkal kísért körtetagokból álló falpilléreket púposhátú levelekkel és torzfejjel díszített fejezetek⁵⁶ koronázzák (43. kép). Viszonylag nagy mennyiségben fennmaradtak olyan körtetagok bordák (44. kép) és boltválttöredékek is, amelyek méretei megegyeznek a falpillérek megfelelő tagozatainak méreteivel. Ezen a nagyméretű boltozati bordák 6-8 m körüli görbületi sugara is a főszentély 12,7 m-es szélességének fele-

54 Détsy Mihály – Kozák Károly: Eger vára. In: Magyarország Műemléki topográfiája, Heves Megye Műemlékei II. Budapest 1972. 77-159. 93. kép, 141.

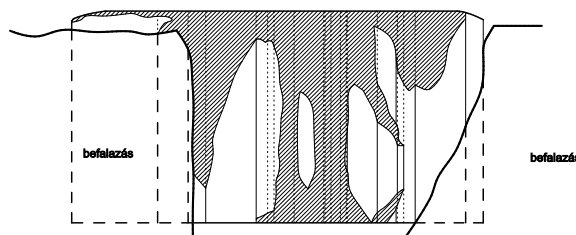
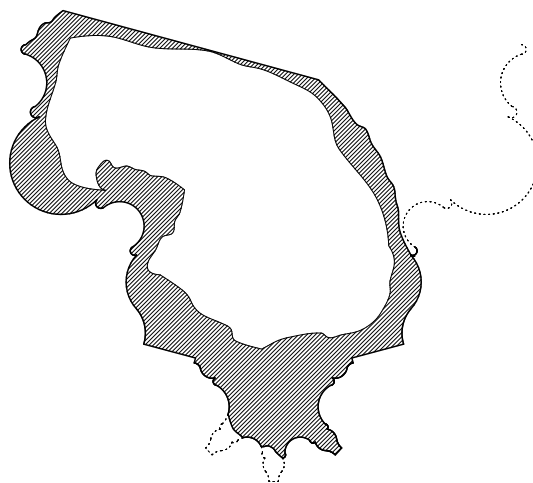
55 Manfred Schuller: Die Confessio des Mittelalterlichen Hochaltars im Regensburger Dom. Architectura 24. 1994/1-2. 225-238.

56 Kozák Károly – Sedlmayr János: Az egri vár középkori kőtára. Eger 1987. 21.o. kat.: 68., 43. kép

0 50 cm

37. XIV. századi profilált faragvány a későgótikus szentély alapozásából

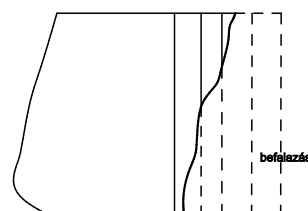
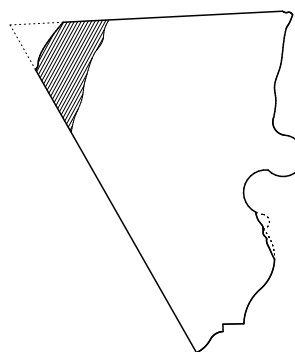
0 50 cm

38. XIV. századi pillérelem a későgótikus szentély alapozásából

meg. A bordák és falpillérek fennmaradt eredeti festése egyértelműen bizonyítja a XIV. századi szentély építkezésének befejezését.

Az 1542 után visszabontott későgótikus szentélyt levágó várfalba, illetve a mögé felhalmozott feltöltésbe több olyan faragvány is bekerült, amelyek eredetileg még a XIV. századi szentély részét képezhették, majd feltehetően másodlagos felhasználással kerültek be a XV. század végi szentély falaiba. Ezek közül a legjelentősebbek azok a pillérelemek, amelyeknek homorlatokkal és körtetagokkal tagolt profilja hasonlít, de nem egyezik meg a XV. századi szentély pilléreinek profiljával (45-46. kép).⁵⁷ Ezek a pillérelemek feltehetően a szentély egyes szakaszainak pilléreiből származnak.

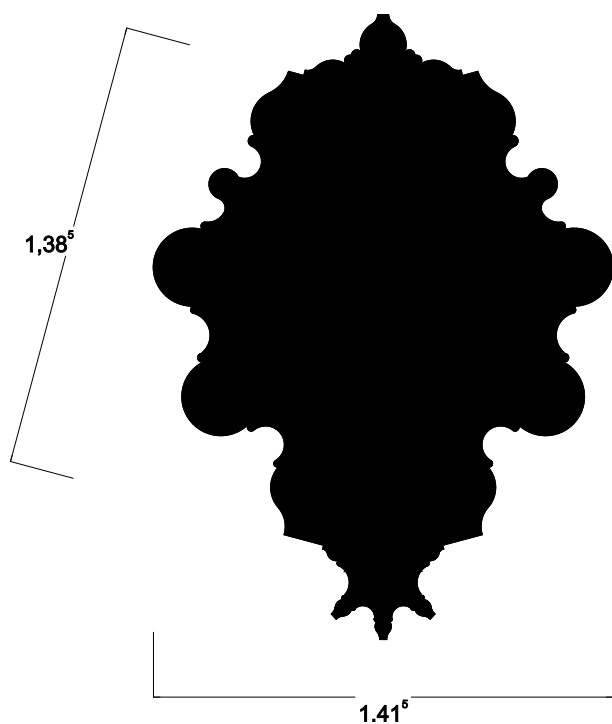
A kőtár még számos olyan gazdagon tagolt, mérműves díszű, fiálékkal ékesített XIV. századi nagyméretű támpillérelemet őriz, amelyek

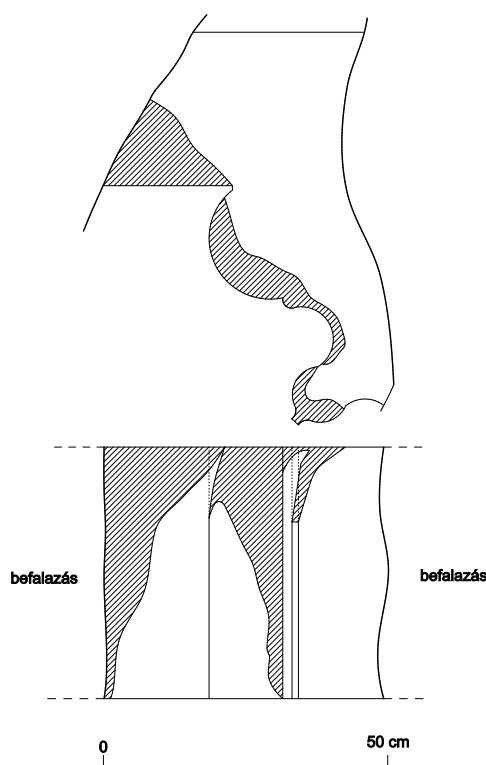
0 50 cm

39. XIV. századi pillérelem a későgótikus szentély alapozásából

⁵⁷ Kozák Károly: Az egri várszékesegyház feltárása I. *Agria* X. 1972. 159-190. 29-30. kép

40. A XIV. századi szentélypoligon rekonstruált pillérprofilja

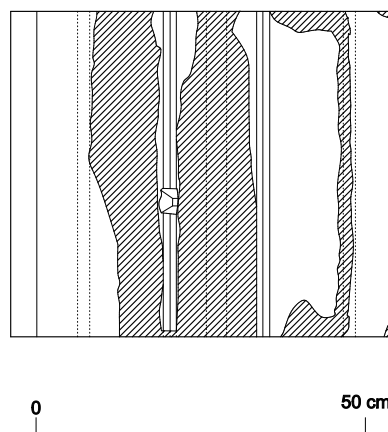
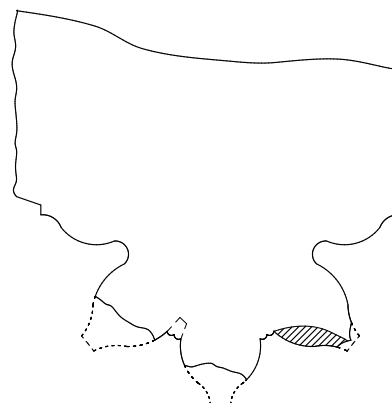

41. XIV. századi profilált faragvány a későgótikus szentély alapozásából

feltehetően a XIV. századi szentélyből származik. Ezek egyik jelentősebb elem egy ék alakú támpillérvégződéshez kétoldalt csatlakozó fiálét mutat. Ennek kiserkeszthető szélessége 116 cm, ami csak a szentély, lábuzatnál 150 cm széles támpilléreire illeszthető rá.⁵⁸

Fennmaradt két övpárkány elem is (47. kép). Ezek derékszögű falsarokba tartoznak, és egy karcsú hengertagot ölelnek körül. Mindkét párkány az egyik oldalon a sarkon átfordulva 53 cm után véget ér. Ezek egy olyan térhez tartozhattak, amelynek egyik falát egy nagyobb árkádnilyás törte át, ezért ott az övpárkányt meg kellett szakítani. Elképzelhető, hogy a sugárkápólnák részeit alkották.

A sugárkápólnák a feltárt alapfalaik alapján nem voltak azonos méretűek. Az utolsó nyugati kápólnák nagyobbak, a keletebbiek kisebbek voltak. Ez a szabálytalanság akkor fordul elő, amikor a kápólnák száma nem egyezik meg a szentélykörüljáró főhajó felé eső pillérek számával. Egerben is feltehetően ez volt a

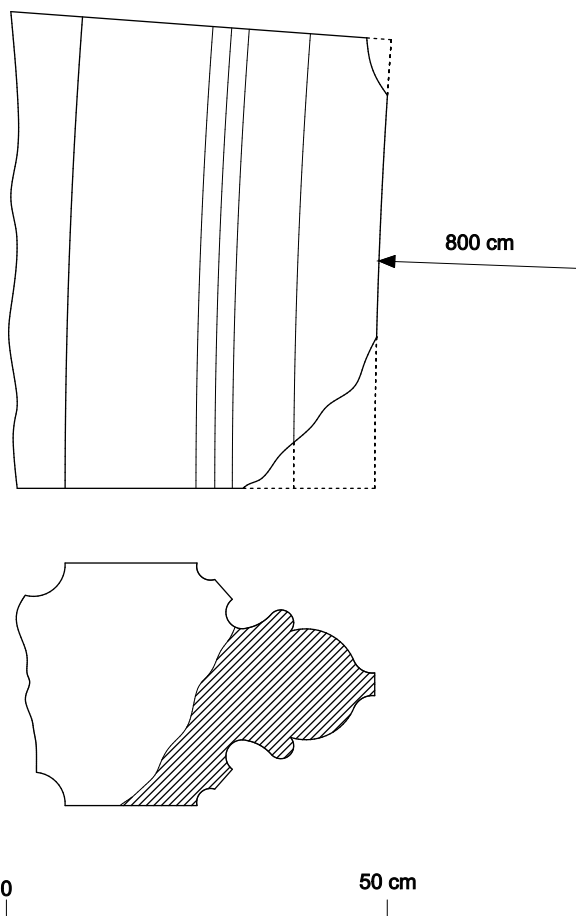

42. XIV. századi falpillér elem

⁵⁸ A nagyméretű kő a vár kazamata raktárában igen nehezen hozzáférhető, így felmérésére nem volt lehetőségem.

43. XIV. századi torzfejes falpillérfő

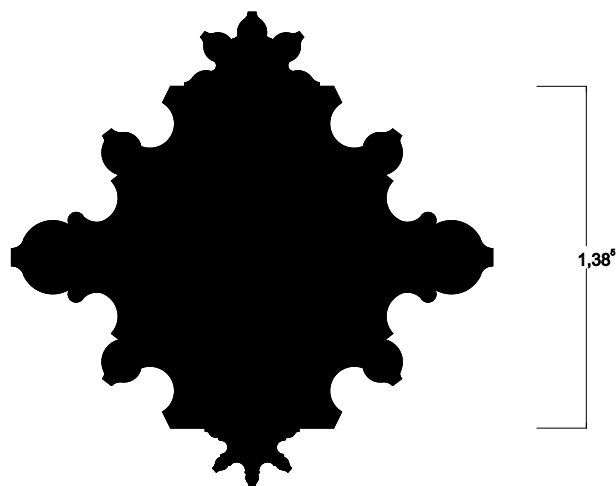
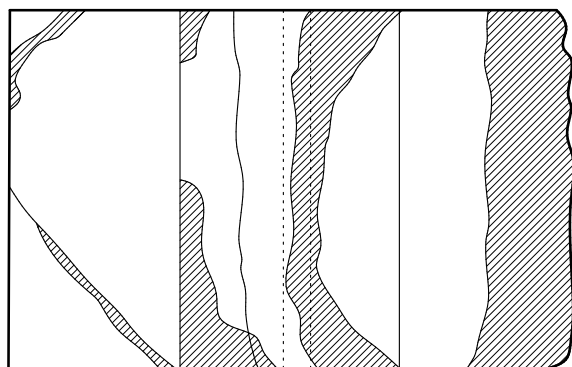

44. XIV. századi bordatöredék

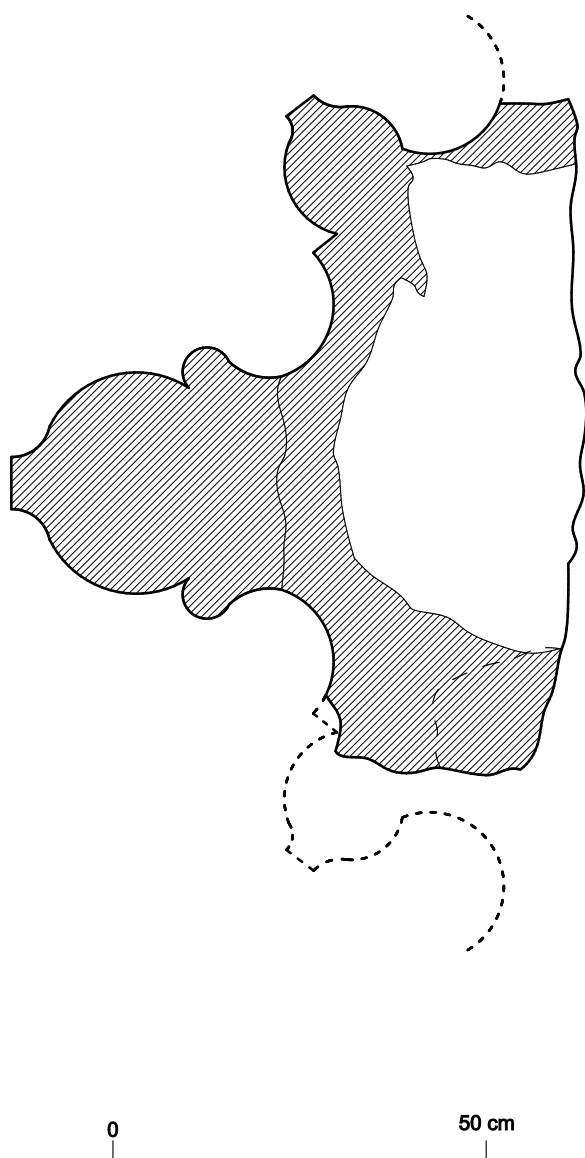
helyzet. Míg a főszentély, a fent említett pillérelemei szerint a 12 szög 7 oldalára volt szerkesztve, a kápolnakoszorú a kápolnák alapfalai szerint a 18 szög 9 oldalára (48. kép). Ezen jellegzetes alaprajzi megoldás a délnémet, cseh területek XIV. század eleji cisztercita építészetében alakult ki. Sedlec cisztercita templomát a XIII. század utolsó negyedében építették fel (49. kép). Itt a nyolcszög öt oldalával záródó főszentélyt 9 poligánális kápolna öleli körül. A kápolnák egyformák, számuk megduplázását a körüljáró szakaszai közé beillesztett háromszögű szakaszokkal oldották meg.⁵⁹ Ez az alaprajzi szerkesztés a Párizsi Notre-Dame szentélykörüljáró szerkesztésére vezethető vissza. Az egréhez legközelebb álló formai megoldást a bajorországi Kaisheim 1352-1387 között épített templomának szentélye mutatja (50. kép).⁶⁰ A szentély monumentális méretei, valamint kőfaragványainak részletformái azonban egy másik forrás felé mutatnak. Az egrői pillérprofilok a

59 Jiří Kuthan: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*. Praha 1983. 180-206.

60 Günther Binding – Matthias Untermann: *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland*. Darmstadt 1985. 265-268. Abb.: 293.

46. A XIV. századi szentély rekonstruált pillérprofilja

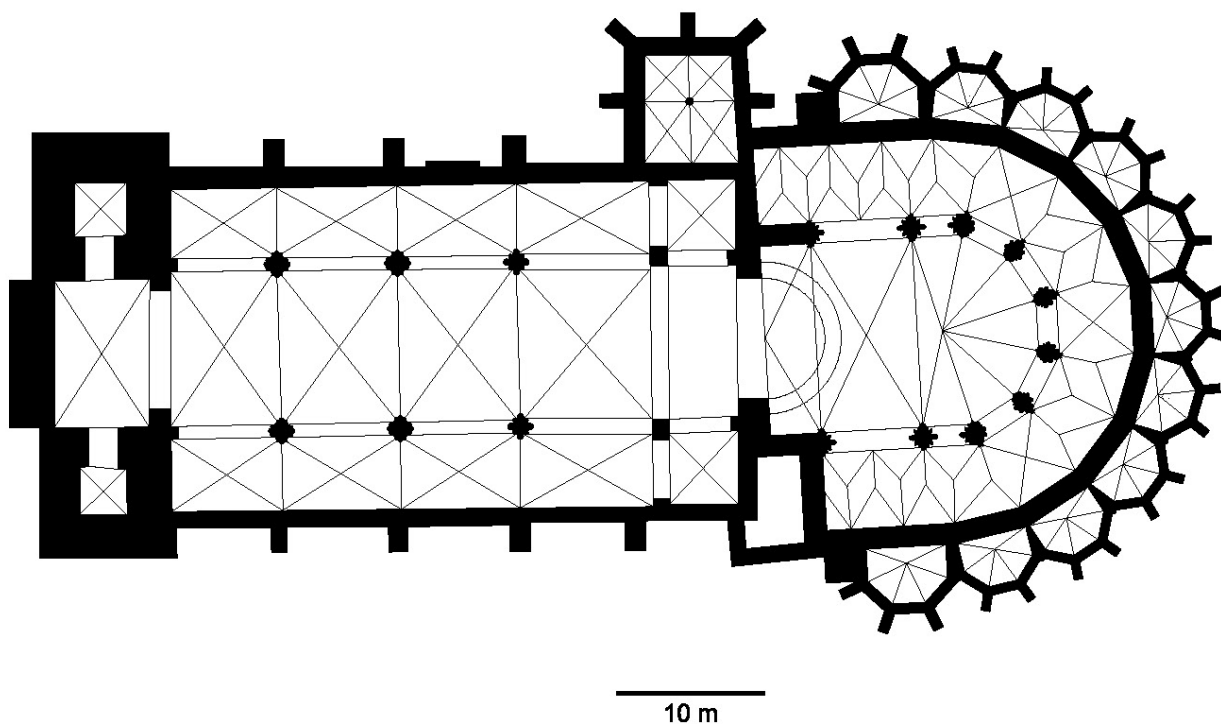
45. XIV. századi pillértöredék

prágai Szt. Vitus katedrális Arrasi Mátyás által 1344-1352 között megépített részletivel állnak szoros kapcsolatban.⁶¹ Arrasi Mátyás a pilléret az árkádívek körtetagokhoz homorlatokkal fűzött kisebb körtetagokból álló profiljából, valamint a főhajó és a mellékhajók boltozati bordáinak lefutó filigrán körtetag-kötegeiből komponálta a pillérprofilokat (51-52. kép). E rendszerrel 1353 után szakított Peter Parler, aki a prágai szentély nyugati szakaszain már oszlopszerűen kialakított hengertagokból állította össze a pilléreket. Az egri szentély formái a korábbi prágai megoldásból származtathatóak, így az 1350-es éveknél sokkal későbbre aligha keltezhetőek.

Magyarországon az egri szentélyhez hasonló szentélykörüljárós, kápolnakoszorús szentélyépítményről a nagyváradi székesegyházból van tudomásunk. Sajnos ennek sem értékelhető régészeti maradványai, sem ábrázolásai nem maradtak fenn, léte csak írott források tudósításai alapján következtethetünk. A Váradi Krónika leírása beszél a szentély kápolnakoszorús formájáról és elmondja, hogy az építtető – a székesegyház nyugati építményét is elkészítő – Bátori András püspök (1329-1345) idejében a kápolnák már tető alá kerültek, de a boltozataikat csak az utóda, Futaki Demeter püspök készíttette el. A szentély épületét csak 1407-re fejezték be.⁶²

61 Karl M. Swoboda: Peter Parler. Wien 1943. 6-8.

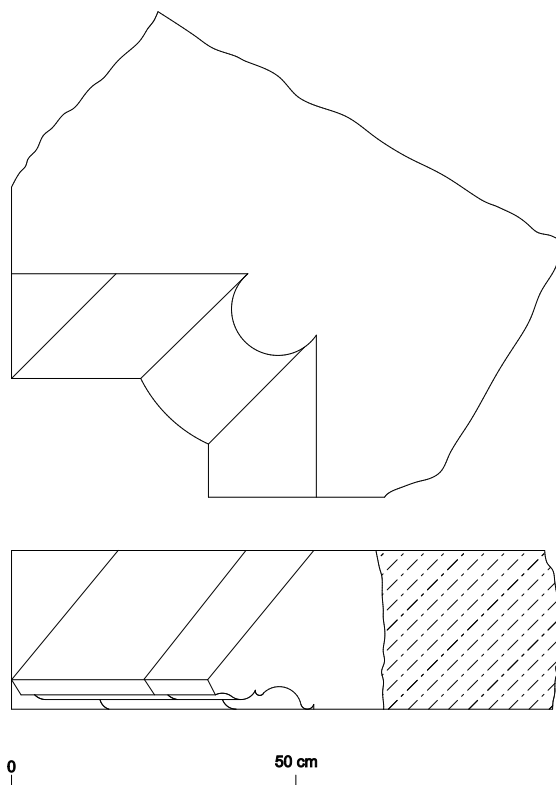
62 Takács Imre: Bátori András „második temploma”. A székesegyház 14-15. századi átépítésének emlékei. In:

48. A XIV. századi gótikus székesegyház alaprajzi rekonstrukciója

A két kelet-magyarországi katedrális hasonló bővítései a XIV. században a jelek szerint időben is gyakorlatilag párhuzamosan folyhattak. Egerben az új szentély építése a stílris kapcsolatok szerint feltehetően még Dörögdi Miklós püspöksége idején (1330-1361) megindulhatott, de befejezésére a püspök halálának időpontjában még nem kerülhetett sor, hiszen Miklóst nem ide, hanem az előcsarnokba temették el. A munka folytatása így utódára, Szécsényi Mihályra maradt, aki 1372-ben XI. Gergely pápától búcsúengedélyt is szerzett a katedrális építésének előmozdítására.⁶³

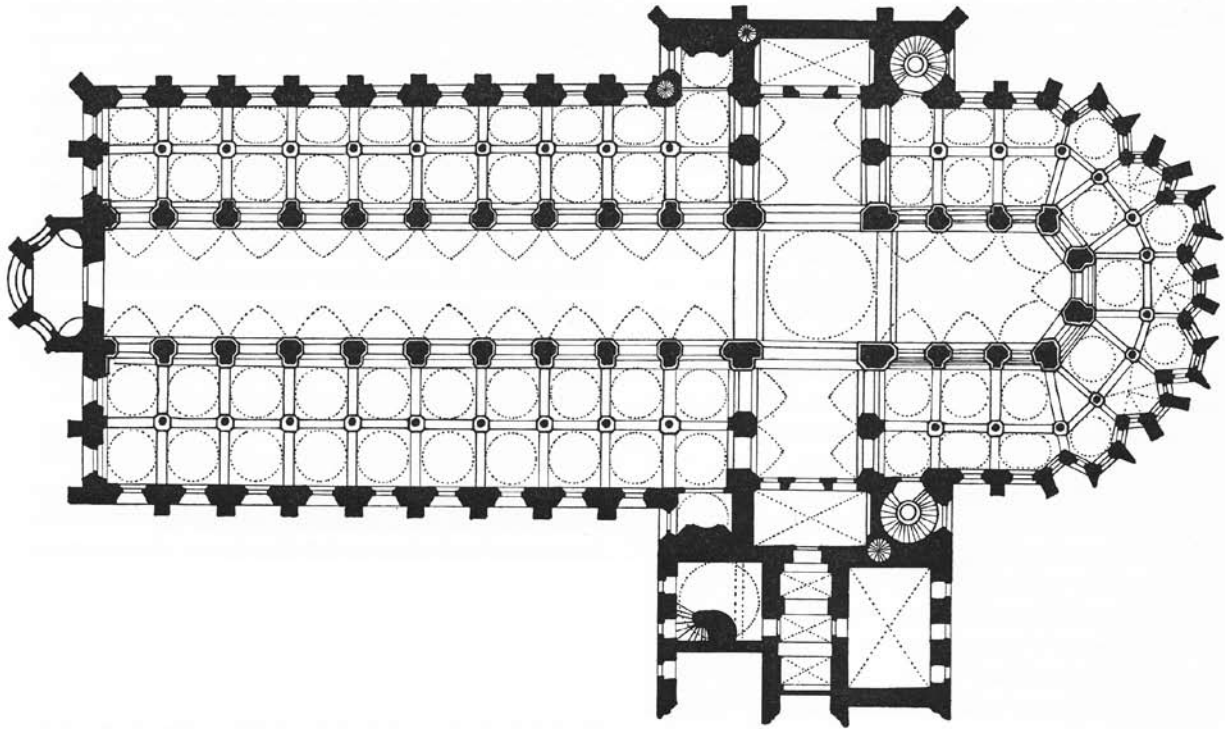
A feltehetően a XIV. század utolsó harmadában befejezett egri katedrálisépítkezések nyomán az ország egyik legmonumentálisabb gótikus katedrálisa készült el. Méretei felülmúlták Magyarország legfontosabb templomainak: az esztergomi érseki székesegyháznak és a fehérvári bazilikának a méreteit is, sőt a kor legfon-

47. XIV. századi övpárkány eleme

Váradai kőtöredékek. Szerk.: Kerny Terézia, Budapest 1989. 39-98.

63 Sugár István: Az egri püspökök története. Budapest 1984. 118

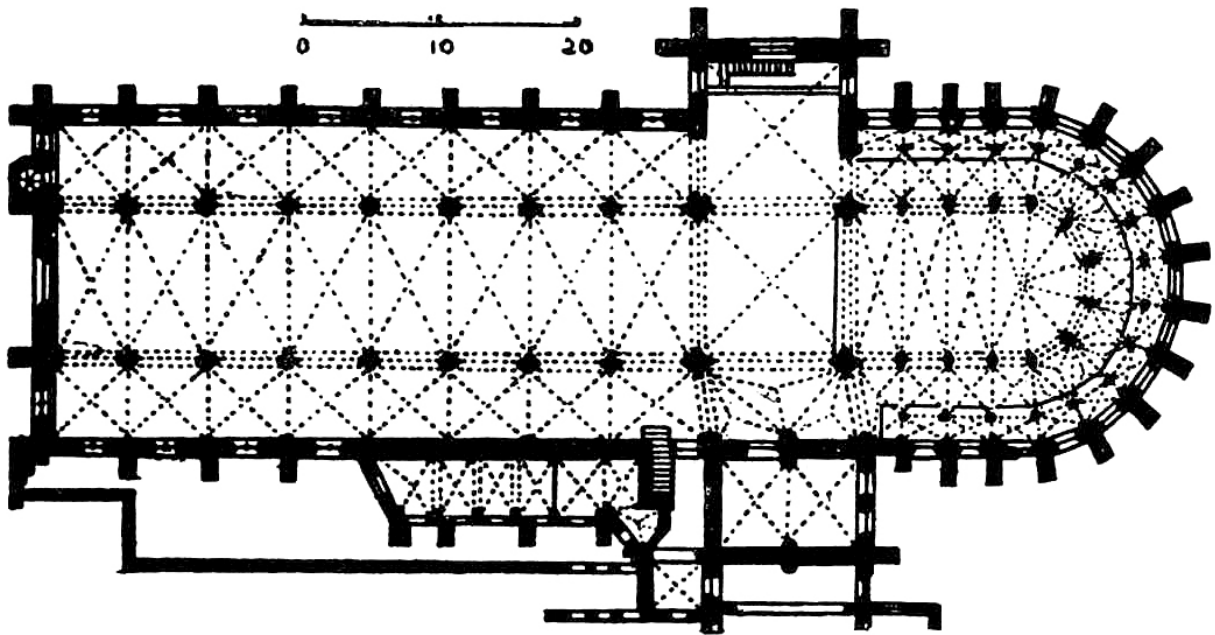

49. A sedleci ciszterci templom alaprajza

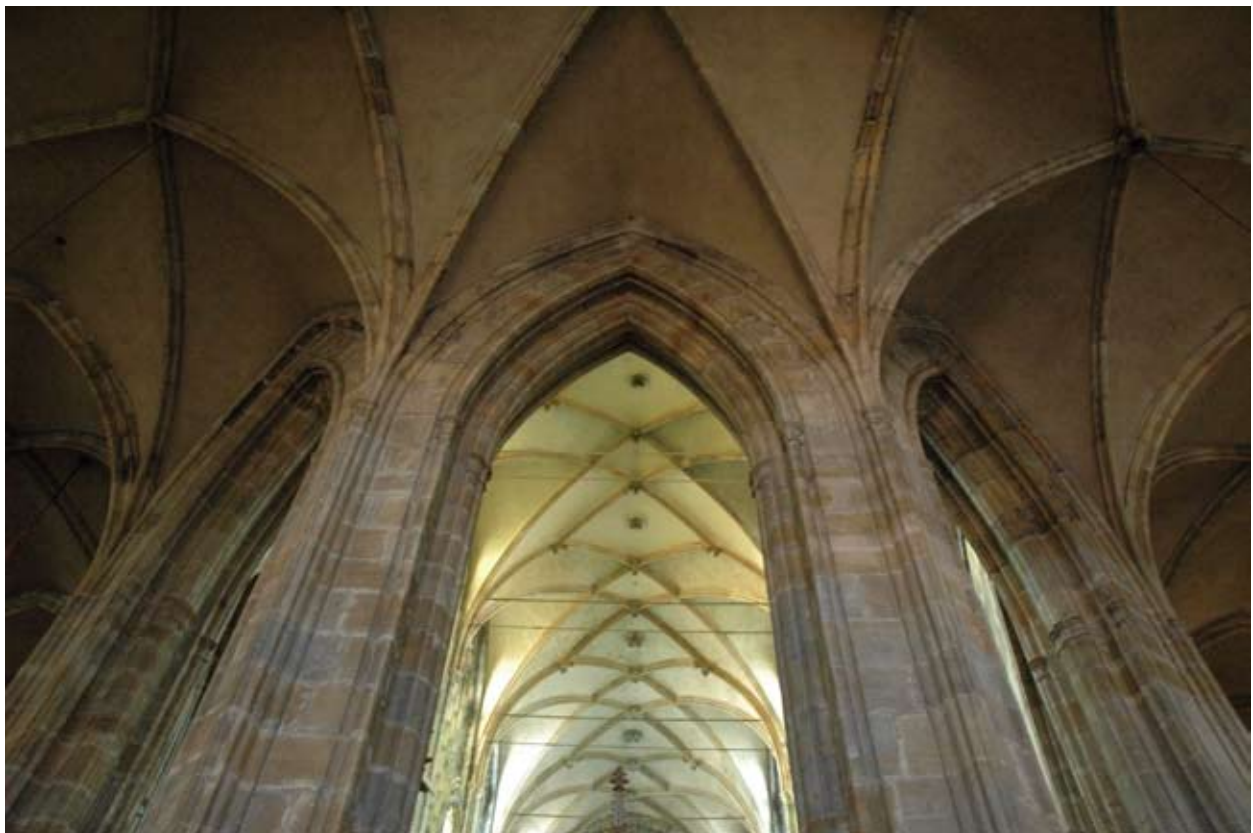
tosabb Közép- Európai építészeti vállalkozásával, a IV. Károly császár által emelt prágai Szt. Vitus dóméval vetekedtek. Mindez elsősorban egy művelt és világot látott főpapnak, Dörögdi Miklósnak volt köszönhető, aki több kortársához: Batori András nagyvárad, Szécsi András gyulafehérvári, Poroszlói Miklós pécsi püspökhöz, Meskó nyitrai és Telegdi Csanád esztergomi érsekhez hasonlóan monumentális építkezésekkel állított emléket magának.

51. A prágai Szt. Vitus székesegyház szentélyzáradékának pillére

50. A kaisheimi ciszterci apátság templomának alaprajza

52. A prágai Szt. Vitus székesegyház szentélyzáradékának pillérei